

K

631

019470503

COBISS •

SEVERSKA SOCIJALNA MATICA.

KNJIŽNICA SOCIJALNIH IN POLITIČNIH SPISOV.

I. ZVEZEK.

PROBLEMI MALEGA NARODA

SPISAL ABDITUS.

V LJUBLJANI 1918. ♦♦♦♦♦♦♦♦ NATISNILA ZVEZNA TISKARNA.

Problemi malega naroda.

Spisal Abditus.

631

1947 | 503

I. O slovenskem narodnem programu.

1. Poljedelci, meščani, delavci.

Ako bi komu prišlo na misel, da bi vprašal po slovenskem narodnem programu, to je po tem, kar je skupnega vsemu slovenskemu ljudstvu, bi dobil zelo različne in nezadostne odgovore, našel bi dovolj programov; pri vsakem zavednem strankarju bi našel najmanj enega. Toda najbrže bi niti eden od teh ne bil tak, da bi se smelo reči: tega prizna vsak Slovenec, pa naj pripada politično tej ali oni stranki. Niti politično, še manj seveda kulturno, nismo Slovenci tako daleč, kakor so na priliko Čehi ali Danci, kjer ima celotno ljudstvo svojo skupno narodno voljo, zahteve in stremljenja, ki so skupna vsem, priznana od vseh.

Káko je tako zvano „politično življenje“ pri nas? Ob volitvah so se oglašale politične stranke in so pojasnjevale svoje programe, ki so jih hotele zastopati in realizirati v korist celotnega slovenskega ljudstva. V teh programih se najde tu ali tam kaj bistvenega o gospodarskem, kulturnem in političnem položaju in stremljenju slovenskega ljudstva obče. Vendar so nam jasni pogled zameglile zahteve in želje vsakdanjega značaja. Velikih linij naše dosedanje narodno-politično življenje ni poznalo, ker ni bilo ne časa, ne prostora za nje. Razvojne tendence celotnega slovenskega ljudstva so nam ostale skoraj neznane; poznali smo jih komaj fragmentarno. Segali smo po tujih vzorih, ne poznavajoč lastnih življenjskih razmer. Kulturne, gospodarske in politične tendence, ki vladajo svet, spraviti v sklad z našimi domačimi razmerami in nalogami — to je vélika naloga bodočnosti.

Gospodarsko in socialno sestavo slovenskega ljudstva je treba šele ugotoviti. Doslej pridobljeno spoznanje se dá opredeliti splošno tako:

1. Slovenci smo pretežno še kmetiško ljudstvo. Toda naše poljedelstvo ni niti gospodarsko, niti tehnično táko, da bi mogel mali kmet živeti zgolj od njega. Naše kmetiško ljudstvo živi deloma še od obrti, domače industrije in dninarstva. Zato nima skupnih interesov, na priliko, z ogrskimi velekmeti. Obče naš kmetič sam obdeluje svoje posestvece, ki ga največkrat niti ne more preživljati. Zato je takó pogostokrat primoran prijeti za popotno palico in se vsaj za nekaj let udinjati v ameriških rudnikih. Kje tiči poglobitni vzrok tega pojava? Trdijo, da v prenizkih cenah deželnih

produktov. Zato smo odobravalı carinsko politiko avstrijskih in ogrskih velekmegov in njihove gospodarske interese smo identificirali z življenjskimi interesi našega kmetiškega ljudstva. S številkami bi lahko dokazal, da slovenski poljedelec na priliko žita, posebno pa koruze, že v predvojni dobi ni pridelal niti za sebe dovolj. Koliko pa je carinska politika koristila našemu kmetiču pri živinoreji, še ni dognano. Dejstvo je, da se izseljevanje iz naših vasi ni omejilo; nasprotno je še narastlo. Proletarizacija je med slovenskimi poljedelci naraščala od leta do leta. Dosedanja carinska politika se torej ni izkazala kot edino pravo rešilno sredstvo za slovenskega poljedelca. Njegov gospodarski spas je mogoč s povišano poljedelsko produkcijo in s tem, da se mu po možnosti odvzame breme hipotečnega sužnja.

2. Meščanstvo je na slovenski zemlji še malo razvito; slovenska mestna kultura je še neznatna. Kdo prevladuje v slovenskem meščanstvu? Ako izvzamemo primeroma majhno število veletrgovcev in samostojnih podjetnikov, se slovensko meščanstvo sestavlja po veliki večini iz duševnih delavcev, ki jih gospodarsko vzeto, ni mogoče prišteti k bogati buržoaziji. To meščanstvo živi zgolj od svojega duševnega dela; njegovi dohodki se komaj krijejo z vsakdanjimi izdatki ali pa celo ne. Veleindustrije je na Slovenskem še malo, pa še ta ni — slovenska. Komaj uslužbenci — ročni in duševni delavci — so Slovenci. Kapitalist — bodisi podjetnik ali delničar — je tujec, ki je pri nas plodonosno naložil svoje premoženje; nikoli se ne bo narodno asimiliriral z nami. Zato danes pretežna večina slovenskega mladega meščanstva nima interesno še nič, ali vsaj zelo malo skupnega z interesi velekapitalističnega, vefinancnega, buržoaznega razreda. Njegovi interesi so bolj sorodni splošnim gospodarskim interesom malega slovenskega kmetiča in industrijskega delavstva.

3. Delavstvo je na Slovenskem zelo različno. Industrijsko delavstvo je razmeroma maloštevilno, ker je industrija majhna. Poljedelskega delavstva je veliko več, ker ga množi nezadostna, premajhna poljedelska produkcija. Med delavstvo je vsaj gospodarsko prišteti tudi ono pretežno večino slovenskega meščanstva, ki živi zgolj od svojega duševnega dela in napora. Industrijsko delavstvo ima izrazito protikapitalistične interese, ker se mora braniti prevelikega gospodarskega izkoriščanja in stremeti po socijalni in narodni pravičnosti ter enakoveljavnosti — na znotraj in nazvèn.

2. O pomenu kulturnega delavca.

Križev pot obsojenca, to je bil kulturni razvoj Slovencev v zadnjih sto letih. Kulturna višina, ki smo jo dosegli Slovenci, ima znake trdih bojev in neznosnih razmer. Borili smo se za vsako ljudsko šolo, za vsako slovensko izrečeno besedo v srednjih šolah in v uradih. Kulturne vrednote, kar jih imamo, so plod idealizma, nesebičnega hotenja posamezn-

nikov. Kulturni delavec med nami ni mogel računati na gmotni dobiček ali pa druge prednosti. Njegovo delo in trud sta mu bila preje v škodo nego v dobiček. Na prstih ene roke bi lahko sešteli osebnosti, ki so od svojega duševnega dela imele tudi kakšno osebno korist.

Da smo kljub neznosnim razmeram vendarle tudi kulturno napredovali, zato se imamo zahvaliti nastopnima dvema okolnostima:

1. svoji zemljepisni legi;
2. idealizmu posameznikov, ki so kulturno delali in ustvarjali.

Zemljepisno smo Slovenci primorsko ljudstvo. Morje nas je seznanilo z zapadno kulturo, zvezalo nas je z jugom. Na severu smo sosedi nemškega naroda, katerega kulturni pritisk in vpliv sta bila tako silna, da smo polagoma izgubljali svoje narodne posebnosti. Nemški in italijanski vpliv, ki sta nam bila časih vsiljena, sta dala našemu kulturnemu razvoju svoj pečat. Od drugih narodov, četudi so nam sorodni, smo prav malo vedeli in prav malo jemali. Kar smo imeli in dobili od njih, to so nam posredovali naši kulturni delavci zastonj, brez plačila, brez pohvale. Notranji imperativ posameznikov je izvršil pri nas vélika kulturna dela. Njih idealizem je bil hrbtnica našega narodnega kulturnega življenja, ki je izvrševal tudi narodno-obrambno delo, kar tvori posebno poglavje o narodni zavednosti kot faktorju družabne morale.

Na znotraj Slovenci kulturno pravzaprav nikoli nismo bili samosvoji gospodarji. Drugi so nam odločali obseg šolstva, način in sredstva pouka. Zato ima naš dosedanji kulturni razvoj za seboj dolga, težavna stranska pota. Zato je med nami vzcvetelo renegatstvo v vseh slojih, med vsemi stanovi, ne izvzemši delavstva in kmetiškega ljudstva. Med starši in otroki je pod tujim varstvom živeče renegatstvo izkopalo prepade. Narodno-obrambni in kulturni boj je ob narodnostnih mejah buknil v plamen silnega sovraštva. Proti gospodarsko odvisnemu in proletarskemu slovenskemu življu se je dvignil buržoazni tujec, ki ni razpolagal le z večjimi denarnimi sredstvi, temveč — in to je bilo odločilno! — tudi z gospodarsko premočjo kot kapitalist, velepodjetnik in tako dalje. Ta narodno-obrambni boj je izčrpal skoro vso našo energijo. V ozkem središču je zato bilo premalo prostora, da bi se mogli razviti resni medsebojni kulturni boji, ki edini morejo ustvariti resnično vélike kulturne sadove. Ker smo bili vezani po narodno-obrambnih bojih, se tudi kulturno nismo mogli razmahniti takó, kakor bi se morali. Zato smo v kulturnem pogledu ostali šibki, malopomembni. Ker je bil naš narodno-kulturni razvoj večinoma odvisen od idealističnega notranjega imperativa kulturnega delavca, ki se je vbádal zastonj, živel tako rekoč od mилоščine in umiral v bedi, je ostala naša duševna in umstvena kultura brez tiste enotnosti, ki si jo ustvari vsak neodvisen in svoboden narod. Pri nas nismo prišli niti tako daleč, da bi priznali: kulturni delavec je tisti, ki mu gre prva beseda v javnosti.

3. Bistvo narodne politike.

Odvisen človek ne sme imeti svojih misli; šteje se mu v greh, ako samostojno misli in dela. S to primero bi se dalo označiti dosedanje „politično življenje“ Slovencev. Določnega narodno-političnega cilja doslej nismo niti imeli. Vsaka politična stranka je imela svoj vzor, ki ga je proglašala za edino pravega. Zato smo kolebali sedaj na desno, sedaj na levo. Leto 1848. nam je prineslo idejo „Zedinjene Slovenije“. Nismo vedno dovolj resno jemali tega svojega narodno-političnega cilja. Pozneje nam je realna politika prinesla vsakovrstne narodno-politične cilje. Danes smo se ogrevali za avtonomijo kronovin, jutri za trializem habsburške monarhije. Prišla je jugoslovanska ideja. Šele svetovna vojna in njen potek sta nam dala skupen, jasno zamišljen narodno-politični cilj: Narodno avtonomijo v jugoslovanski skupnosti. Kdo nam je ustvaril to resnično moderno politično idejo, ki je mahoma postala last vsega naroda? Oživiljena in okrepečana demokracija! Demokratična misel, ki je bila tako zelo zasmehovana in zasramovana, je nositeljica modernega narodno-političnega cilja Slovencev. Ta cilj ni nikak knjižno estetični ideal, ni več ideja fantastov, ampak zunanji izraz notranje življenjske potrebe, ki jo je ustvaril železni tek socialnega razvoja.

V predvojni dobi narodno-politični cilji niso bili odločilni za slovensko narodno politiko, ki se je pečala največ z vsakdanjimi potrebami, zahtevami in krivicami. Izgubljali smo se v malenkostih. Naše narodne, socialne in kulturne zahteve so se razblinile v postranostih. Narodno-politični cilji so se obravnavali le ob posebnih prilikah; splošno se predvojna slovenska narodna politika ni dovolj brigala za narodno-politične probleme; zato je ostala malenkostna in osebna. Ko se je bil zanesel tako imenovani „kulturni boj“ med slovenske politične stranke, se je pokazala njena pritlikavost! „Kulturni boj“ je utonil v mlaki... Politični boji so stremeli za nadvlado posameznih stanov. V javnem življenju je zavladalo plehko demagoštvo, ki je dvignilo posameznike v tako zvane „narodne voditelje“. Ti voditelji so pritiskali političnim bojem svoj posebni pečat, ker so se radi okoriščali z njimi. Slovenski konservativci, ki so bili prvi med vojnimi hujskači, kakor njihovi tovariši povsod drugje, so z demagoško taktiko izrabili ideje demokracije. Zvezani s plemstvom in veleagrarci, so premamili večino posedujočega kmetiškega ljudstva in ga pridobili za svoje politične namene. Politično slabotno in nezanesljivo meščanstvo je bilo potisneno ob tla. Industrijsko delavstvo pa je bilo na Slovenskem prešibko, da bi prišlo do besede in veljave. Pri teh političnih pobojih, ki so se sukali okolo vsakdanjih potreb in nagonov, so bili veliki narodno-politični cilji in družabni problemi porinjeni na stran. Prevladovali so stanovski interesi, ki so se pokrivali zdaj z narodno prebarvanim, zdaj z verskim plaščem. Zato je v vsakdanjih političnih borbah skoraj neomejeno zagospodovala laž. V puščavi vpijoči so

ostali tisti nesebični in modri možje, ki so poudarjali etično načelo, da je narodna politika po svojem bistvu delo v korist ljudstva in naroda in da politično delujoča oseba ne sme bogateti iz tega naslova.

4. Naši idejni temelji.

Zakaj gre sedaj?

Kje je vélika cesta, ki nas privede v novo dobo, katere zarjo vidimo na daljnem obzorju?

Načelo hinavske servilnosti in brezobzirnega zatiranja v našem javnem življenju je zlomljeno. Slovenski otrok je toliko dorastel, da bo kmalu shodil.

Vélika doba v našem narodnem in ljudskem življenju zahteva od nas samostojnosti v mislih in dejanjih. Zato je potrebno, da ugotovimo svoj gmotni in duševni temelj in ga po potrebi izgradimo. Prodreti moramo v svojo notranjost; iz nje se mora roditi bodočnost, ki jo dosežemo, ako bo svoboden razvoj vseh ljudskih in narodnih gmotnih in duševnih sil ne le mogoč, temveč tudi gotov. Svoboda in pravo razumevanje interesov vseh stanov in slojev nam ustvarita ne samo zunanjo, materijalno, temveč tudi notranjo, duševno skupno domovino, ki zažiga plamen resnične ljubezni do nje. Potem ne bo med nami niti „izobčencev“, niti „inkvizitorjev“. Nado-mesté jih resni kulturni in gospodarski boji, ki rodé nova bogastva, s katerimi upravičimo svojo narodno, kulturno in socialno eksistenco.

Iz doslej povédanega se dá posnétí tole troje:

1. Idejna podlaga naše kulturne in gospodarske samostojnosti je okrepčana in razširjena demokracija. Demokracija je tisti idejni element, na katerega se moramo opirati v vseh primerih in bojih na znotraj in nazven.

2. Kulturni in gospodarski napredek slovenskega ljudstva je mogoč v svobodi in v prostem razmahu vseh gmotnih in umstvenih sil. Ta svobodni razmah poviša našo gmotno in umstveno produkcijo in nas usposobi za nadaljnje boje.

3. Ker je slovenski narod majhen in po svoji socialni sestavi večinsko kmetiški in delavski, je nujno, da se naše gmotne in umstvene sile organizirajo po načelih socialne pravičnosti in enakopravnosti, ker jih usposobi le socialna organizacija za težavne konkurenčne boje med vélikim svetom.

□□□□□

II. Pod pritiskom ekonomskih sil.

1. Domača obrt med Slovenci hira.

Moderno industrijo je ustvaril izum stroja. Stroji so uvedli strojno delo. Strojna produkcija je družabno razliko med ljudmi poglobila in razširila. Delavski človek je izgubil svojo nekdanjo družabno vrednost in spoštovanje. Bil je ponižan; njegovo dostojanstvo je razpadlo v nič.

Moderna industrija, ki je zavládala na svetovnem trgu, je med Slovenci v prvi vrsti uničila domačo obrt.

Sloven'c, tvoja zemlja je zdrava,¹
za pridne nje lega najprava;
polje, vinograd, gora, morjé,
ruda, kupčija, tebe redé . . .

je zapél ob svojem času Valentin Vodnik. Resnica njegove dobe se je izpremenila v pravljico.

Pred sto leti se je slovensko ljudstvo preživljalo ne le od poljedelstva, ampak tudi od domače obrti in trgovine. Daleč po svetu so kupčevali Slovenci s svojimi obrtnimi izdelki. Skoraj v vsaki vasi so se pečali s kakšno obrtjo. Tu so žgali lonce in ilovno posodo, tam so izdelovali rešeta in leseno robo. Tu so žeblijárili, tam so vezli čipke. Tu je cvetela žganjekuha, tam so varili pivo. Tu so čevljárili, tam so kolárili. Tu so kovali kose, tam so kamnárili. Tu so kováčili, tam so usnjarili. Tu so bili doma tesarji, tam zidarji. V tej vasi so živeli sekači, v oni vozniki. Tu so smoljárili, tam so klesali oslé. Tu so kopali rudo, tam so imeli plavže.

Kamor si se ozrl, si videl poljedelca, ki se je pečal s to ali ono obrtjo. Svoje obrtne izdelke so izvažali v daljne kraje; tam so z njimi kupčevali in prinašali domov denar ali blago.

Danes je domača industrija ali sploh izginila ali pa gre z njo h koncu. Velika strojna industrija jo je uničila, njene izdelke je kot manj vredne in predrage do malega izrinila iz trgovine. Naš poljedelec je izgubil nekdanji zaslužek, ki mu ga je dajala domača obrt. Gospodarsko je shiral; prijel je za popotno palico in šel na tuje, kjer se je uдинjal kot delavec v velikih obratih.

Stroji izdelujejo danes take in podobne izdelke. Kapitalist se okorišča z njimi. Človek more delati le s tolikšnim številom delavskega orodja, kolikor premorejo njegovi telesni organi. Moderni orodni stroj je odpravil to zapreko. Spočetka je bil človek gonilna sila stroja. Pozneje je parni stroj prevzel tudi ta posel. Parni stroj goni s pomočjo transmisijskega mehanizma več orodnih strojev hkrati. Tako so nastali različni strojni sistemi, ki so obrtno produkcijo silno povzdignili in olajšali. Temu se je pridružila še okolnost, da stroj sicer rabi delavca, ki mu streže, toda ne več v dotični stroki izučenega delavca. Izum stružnice je omogočil, da tudi stroje, ki jih rabimo za produkcijo, izdelujejo posebni, v ta namen sestavljeni stroji. S tem je vsa obrtna produkcija dobila drugo lice. Kar je nekdanj izdelal obrtnik na svojem domu, s trudom v dolgem času, to izdelava dandanes stroj v nekaterih urah. Kar je na priliko izdelal en tkalec v enem letu ob 14 urnem delavniku, to izvrši danes en delavec s pomočjo stroja ob 10 urnem delavniku v treh dneh. Poleg tega so strojni izdelki vsaj navidezno lepši; ker so tudi cenejši, so z lahkoto trgovsko dejali ob veljavo nekdanje ročne izdelke vaških in trških obrtnikov.

Vedno nove tehnične iznajdbe so omogočile, da je bilo manj delavcev potrebnih za delo. Vrednost fizične moči je padla, zato je moško delovno moč lahko nadomestila fizično šibkejša ženska ali celo otrok. Strojno delo ne zahteva izučenega delavca, ki bi poznal vse detajle produkcijskega procesa; zadošča tudi neizučeni ali le na pol izučeni delavec. Zato se je vrednost delovske moči zmanjšala. Kljub povišani produkciji so se znižali zaslužki.

2. Vélíki narodi bogaté, mi pa ubožamo.

Gospodarski razvoj je potreboval pred vsem večje produkcije premoga in železa. Strojni obrat je tudi tu posegel vmes. Mali obrati so se morali umakniti večjim. Kar je na priliko proizvajalo pred 150. leti 14 šlezijskih plavžev v enem letu, to proizvaja danes en sam moderni ameriški plavž v 36. urah. Ravno tako je s premogom, ki ga je vedno premalo. Leta 1906. se je na vsem svetu izkopalo 990,502.000 ton premoga; danes se izkoplje veliko nad eno milijardo ton.

Uporaba parne sile je narasla v neizmernost. Leta 1785. je bil izumljen prvi parni stroj; leta 1895. je znašala parna sila, porabljena v vseh deželah, 55,580.000 konjskih sil. Upoštevati pa je, da se je parni sili v zadnjih desetletjih pridružila še elektrika, ki je vedno večjega pomena. Povišana industrijska produkcija je zvišala tudi svetovni promet. Poštni voz je odpravila železnica, voznika moderna špedicijska tvrdka, séla brzojav in telefon. In vse to je šele v razvoju. Prva železnica je bila dograjena šele leta 1825. Leta 1907. je imelo svetovno železniško omrežje dolžine 957.283 kilometrov. Kakšna daljava! V zadnjem desetletju se je ta dolžina silno podaljšala. Na morju je parnik izpodrinil počasno jadnico. Znameniti pisatelj Jules Verne je komaj pred eno človeško dobo zasanjal, da je prišel neki podjetni Anglež v 80. dneh okolo zemlje. To je bila za tedanje čase smela pesniška fantazija, ki so se jej ljudje čudili; v kratkih letih jo je tehnika uresničila. Danes se pride okolo sveta v 62. dneh, in se bo prišlo še prej. Tovorni promet po morjih je pospešilo trgovsko brodovje, katerega tone na prostoru naraščajo od leta do leta. Vélíki narodi mrzlično hité z zgradbo trgovskih ladij. Čim več ton ladijskega prostora ima kakšen narod, tem bolj je bogat, tem večja je njegova trgovina. S tonami se zbližujejo daljne dežele, gospodarsko in kulturno se vežejo med seboj. Daljava ni nobena zapreka več za naglo medsebojno občevanje. Pisemska pošta, brzojav, telefon, brezžično brzojavljenje, podmorski kabli — vse veže posamezne dežele in dele sveta v eno svetovno skupnost.

Razvoj kapitalizma je izvršil velikanske naloge, o katerih doba francoske revolucije niti sanjati ni mogla. Razvoj kapitalizma še dolgo ne bo dovršen. Odpravil je marsikatero mitnico in zastarelo oviro. Kapitalistični razvoj rabi svobodo povsod. Vsaka vez, ki jemlje človeku

svobodo, je zánj ovira. Ni nobene idejne in gmotne ovire, ki bi ga mogla zadržati na njegovem pohodu. Kakor se posamezni predmeti svobodno razpošiljajo kamorkoli in se more svobodno govoriti v najoddaljenejše kraje, tako mora postati tudi človek svoboden, da more slediti klicem kapitalističnih interesov. Kapitalizem je revolucioniral vse, neprestano presnavlja lice zemeljske oble. Izvršil je velikanska kulturna in tehnična dela, katerim se to, kar občudujemo pri starih narodih, ne da primerjati. In ta razvoj narašča, še dolgo ne bo dosegel vrhunca. Kapitalizem bo še vse preobrazil, dosegel bo tako razvojno višino, o kakršni danes nimamo pojma. Prevrtati velikanska gorovja, da steče pod njimi železnica, zgraditi kanale, da imajo parniki krajšo pot iz morja v morje, v zraku preleteti v par urah širne dežele in visoke planine — vse to ni danes nobena posebna težkoča več. Človeški duh v službi kapitalizma se loti vsega, izvrši vse. V tej službi človek ne sme biti vezan; biti mora prost in svoboden, da more množiti bogastva, pospeševati trgovino, zbirati zaklade.

Posamezni narodi so pri tem kapitalističnem razvoju silno obogateli. Kar premorejo danes Amerikanci, Angleži, Francozi — to je za nas pravljica. Kakor pa so posamezniki bogati in mogočni, proletarski in bedni, tako se delé tudi posamezni narodi v kapitalistično bogate in proletarsko revne. Med zadnje spadamo Slovenci.

Moderni industrijski razvoj je uničil našo malo obrt; omogočeni in pospešeni uvoz pridelkov iz tujih dežel je znižal domačo poljedelsko produkcijo; vélik del obrtnikov in malih posestnikov je potisnil v maso mezdnih delavcev, ki si služijo vsakdanji kruhek v daljni tujini ali pa doma v službi tujega kapitalista in delničarja, kateri je tu plodonošno naložil svoje premoženje. Gospodarsko je slovensko ljudstvo nazadovalo, idejno pa je le nezadostno napredovalo. Konservativnost je čuvala nad njim, pobožnim in pohlevnim hlapcem.

3. „O, kakor da delam ves božji dan greh!“

Uvedba strojnega dela v obrtih je imela usodepoln vpliv tudi na poljedelsko produkcijo. Nekdaj je naš mali kmetovalec rabil svoje poljske pridelke záse in svojo družino. Njegov gospodarski primanjkljaj je pokrivala domača obrt. Ko je strojno delo domalega izpodneslo njegovo domačo obrt in industrijo, z njo pa tudi malo obrtno trgovino, je bil kmetovalec odvisen zgolj od tega, kar je pridelal na svojem zemljišču. Sedaj ni več smel sam porabiti svojih poljskih pridelkov, temveč jih je moral deliti. En del je porabil doma, drugi del je moral prodati. In tako je pridelal premalo. Ako ni imel gozda, iz katerega bi s pomočjo lesne trgovine pokrival svoj stabilni primanjkljaj, je gospodarsko shiral in šel med dninarje.

Strojno delo je razbilo družinsko življenje majhnemu kmetovalcu, industrijskemu in obrtnemu delavcu.

Odslej je bila namreč tudi žena pritegnjena k proizvodalnemu delu. Tudi žena je odslej stregla stroju. Toda ne zgolj žena, tudi otroci so bili poklicani, da pomagajo staršem služiti vsakdanji kruhek.

Vzgoja otrok se je zanemarila; pri prezgodnem in pretrdem delu so otroci umstveno in duševno otopeli, telesno pa oslabei. Nekdaj je mož sam služil kruh sebi in svoji družini. Po uvedbi strojnega dela, ki je gospodarsko upostošil cele pokrajine, pa je postal barantač z ljudmi, nad katerimi je imel pravno in socialno oblast: ženo in otroke svoje je prodal kapitalistu. Vsi so morali služiti in delati, da se je bilo moč preživljati. Tako je propadlo nekdanje pravno družinsko življenje; na njegovo mesto je stopila gmotna in moralna beda. Delavec in gospodarsko shirani mali poljedelec sta šla za kruhom vsepovsod. Socialno sta bila ponižana, narodno sta se največkrat izgubila, ker sta si služila svoj kruh na tujem ali pa doma pod tujerodcem. Nihče se ni brigal za nju, nihče jima ni pomagal.

Iz te socialne bede, s katero je naravno združena tudi moralna, se je rodila zanemarjena mladina. V socialnem in narodnem pogledu je ta socialni pojav naravnost strašen. Z mladino propadajo duševni zakladi ljudstva, kar je pri nas tem bolj občutljivo, ker smo narodnostno tudi številno majhni. Toda ne le v industrijskih krajih je žensko in otroško delo povečalo ljudsko bedo, temveč tudi na kmetih. Poljedelec, ki mu je moderno strojno delo ugonobilo njegovo domačo obrt, je skušal dvigniti poljedelsko produkcijo. Odslej so bili žena in otroci njegovi primorani, da so mu intenzivnejše pomagali pri poljskem in gozdnem delu ali pa v vinogradu. Ako je domačija bila premajhna, so morali hoditi na dnino k premožnejšemu posestniku. Dostikrat pa je šel mož v industrijske kraje ali v Ameriko za zaslužkom, doma pa je pustil ženo in otroke, ki so odslej morali opravljati vse delo sami. Delovna moč se je morala prav tako polno in kolikor mogoče največ izrabiti, kakor pri strojnem delu v tovarni ali v rudokopu. Zato je prisilnost ljudsko-šolskega pouka otrok bila med delavci in majhnimi poljedelci osovražena, ker je odtegovala otroke od proizvodalnega dela, od katerega je živela družina. Na kmetih je pri nas toliko zanemarljene mladine, da bi se ustrašili, ako bi dobili njeno statistiko pred oči. V mestih ali pa v obrtnih središčih je ta socialni pojav bolj viden, na kmetih pa ga površni gledalec ne opazi lahko, ker živi poljedelsko ljudstvo raztreseno. Učiteljstvo po kmetih bi lahko dalo o tem prav zanimive podatke.

Druga posledica ženskega in otroškega dela v obratih je velika umrljivost otrok. Kjer je mati delavka v obratu, tam izgubi otrok dojiljo. K izseljevanju se je pridružila otroška umrljivost doma.

Strojno delo ima predvsem tendenco, da izrabi delovno moč kolikor največ mogoče. Čim intenzivnejše dela stroj, tem prej je pokrit izdatek zanj. Tudi drugi vzroki silijo kapitalista, da stroj ne stoji. Ako stroj stoji, se izrabi ravno tako, kakor če je v teku. Kapitalist živi v vednem strahu, da ga

utegne vsak hip kakšna nova iznajdba postaviti pred alternativo: sedanji stroj moraš izločiti iz obrata in ga nadomestiti z novim, sicer podležeš divji konkurenci! Ti in drugi vzroki silijo podjetnika, da podaljšuje delovni čas do skrajne mere. Delavec nima niti časa, da bi se zadostno odpočil; še zaspan in telesno utrujen gre znova na delo in je v večni nevarnosti, da ponesreči in bo kot invalid pognan na cesto.

Pretresljivo slika naporno delo in predolgi delovni čas O. Župančič v svoji pesmi o žebtljarjih:

Od štirih do ene,
od štirih do ene
so zarje rumene,
so trate zelene,
od štirih do ene
vodá nam kolesa, mehove nam žene,
nad nakli smo sključeni;
vsi, fantje, možje in dekleta in žene
od štirih do ene
že vsi smo izmučeni. —
Pol treh, pol treh
spet puha nam meh!
Žareči žebtlji so nam v očeh,
do osmih zvečer žebtlji, žebtlji v očeh.
Smo jih v polje sejali?
Po polju naši žebtlji cveto;
poglej v nebo:
vanj smo jih kovali
od štirih do ene, do osmih od treh,
da nam bodo tudi ponoči v očeh . . .
Pa ondan sem pred zrcalom postal:
o, kakor da sem po sebi koval!
O, kakor da delam ves božji dan greh,
od štirih do ene, do osmih od treh!

Enako je na kmetih. Tudi pri poljedelskem delu in v domači industriji se podaljšuje delovni čas do skrajne mere v škodo zdravja, morale in uspešnega šolskega pouka. Žena in otroci hodijo pozno spat in vstajajo še pred dnem, da morejo izvršiti potrebno delo prihodnjega dne. V utrujenem telesu pa duša ni vzbujena, um ni čvrst in dovolj gibčen. Narava in njene krasote jih malo zanimajo, za premišljevanje o svoji usodi nimajo časa. Njih duh kloni vsled prevelikih telesnih naporov. Nedeljski počitek in nedeljska služba božja je njih edino razvedrilo. Otrok in žena na poljedelski dnini ali v službi poljedelske produkcije ne storita nikoli dovolj. Otrok je v šoli zaspan in utrujen; zato šola nima takih uspehov, ki se pričakujejo od nje. Producerski razvoj je podaljšal delovni čas v industriji in v poljedelstvu. Tu je posegla vmes socialna zakonodaja, katere naloga je, ščititi gospodarsko slabejšega, da ne bo brezmejno izkoriščan. Socialna zakonodaja je

pri nas socijalna in narodna potreba, ker nam sicer svojevolično izkoriščanje socijalno, moralno in narodno ugonobi najširše plasti delavskega ljudstva, bodisi v obrtnih središčih ali pa na kmetih.

V Avstriji so bili hudi politični in gospodarski boji, predno so se uvedli nekateri važni socijalni zakoni. Do l. 1842. je v Avstriji obstojala vsa socijalna zakonodaja v obrambo delavskega ljudstva iz nekega dekreta izza dobe cesarja Jožefa. S tem dekretom se je ukazalo, da se morajo otroci, ki so uslužbeni v obratih, najmanj enkrat na teden umiti in počesati in dvakrat na leto tudi zdravniško preiskati. Zakoni, s katerimi se je v posameznih industrijskih obratih določil postavni delovni čas, uvedlo bolniško zavarovanje, zavarovanje za nezgode in tako dalje, so primeroma še novi. Pred nami je še zakon socijalnega zavarovanja, ki je silne važnosti za nadaljnji gospodarski in kulturni razvoj slovenskega ljudstva.

Industrijsko delavstvo si je priborilo nekaj socijalnih zakonov. Mali poljedelec in dninar na kmetih sta doslej ostala izven njih. Zato je delavska beda na kmetih še hujša kot v mestih in industrijskih centrih.

Socijalna zakonodaja je tedaj za nas tudi prava narodna potreba. Ona je važen postulat naše narodne in gospodarske politike.

4. Slovenec se seli na tuje.

Pri ročnem delu je bil človek gibálo orodja. Razum in ročna spretnost sta ga usposobila za delavca. Pri strojnem delu pa mora človek slediti stroju, po njem se mora ravnati, streči mu mora; torej ravno narobe. Zato so človeške žrtve pri strojnem delu večje nego so bile pri ročnem. Število ponesrečencev v strojnih obratih je zelo veliko, kar dokazuje tudi statistika zavarovalnic za delavske nezgode. Stroj je bil takoj spočetka konkurent izučenega delavca, ki ga je s svojo vedno večjo dovršenostjo izrival z delovnega prostora. V obratih se vedno bolj namesto moških nameščajo ženske, namesto odraslih otroci, ki so za podjetnika cenejša delovna moč. Primer iz novejšje dobe nam pojasni ta proces. V avstrijskih tobačnih tovarnah se je leta 1900. izdelalo 3.101,120.900 cigaret. Za to delo je bilo potreba 8401 oseba. Med tem so se obrati tehnično izpopolnili, nov stroj je bil uveden v delavnice. Učinek novega stroja je bil presenetljiv: število delavcev se je znižalo, število izdelkov pa zvišalo. V letu 1908. se je izdelalo že 5.238,097.620 cigaret. In glej, za to delo se je rabilo 6636 delavskih oseb. S pomočjo novega stroja so izdelali 2.136,976.720 cigaret več nego jih je izdelalo 1900. leta — 8401 oseba.

Pa ne le v stabilnih obratih, temveč tudi pri težaškem delu so izzvali novi strojni izumi preobrate. Tehnično drzno podvzetje zgradbe panamskega prekopa nam je jasno pokazalo učinke tehničnega napredka. Parne lopate, ki so jih tam uporabljali, so prekopale na mesec 623.700 kubičnih metrov

zemlje. Vzemimo, da prekoplje en delavec v osmih urah 4·6 kubičnih metrov zemlje; v tem primeru bi bilo za delo, ki so ga opravile parne lopate, potrebnih 5460 krepkih in junaških mož. Pri parnih lopatah pa je bilo zaposlenih zgolj — 298 delavcev. Tehnični napredek je na ta način stvaritelj takozvane „industrijske rezervne armade“, to je množi število tistih, ki ne najdejo dela, ki so produktivno odveč. Časih kak nov tehnični izum izloči kar celo stroko iz družabne produkcije in vzame v njej uslužbenim vsakdanji kruh, tako rekoč čez noč.

Te brezposelne čete s svojimi ponodbami znižujejo veljavne mezde, s svojo konkurenco silijo zaposlene delavce, da ostanejo mirni in zadovoljni do skrajne mere.

Vedno bolj se uveljavljajoče strojno delo je preobrazilo gospodarsko življenje tudi na kmetih. Domalega izpodvréta domača obrt, nezadostna poljedelska produkcija in pa uvedba strojev tudi v kmetiško delo — vsega tega posledica je, da se prebivalstvo seli s kmetov v mesta in obrtna središča. Število prebivalstva na kmetih pada. Industrijski način proizvodnje je tudi v domačem kmetijstvu izzval preobrate. Surovo maslo se dandanes stépa v mlekarni, ne več na domu. Kemična industrija vsaj deloma nadomešča nekatere poljedelske produkte. Para in elektrika izpodrivata vprežno živino, vodovodi olajšujejo domače kmetiško delo, kosilni in mlatilni stroji delajo brez koscev in mlatičev. Prilik zaslužka na kmetih je vedno manj. Ker so tudi domača obrtna in industrijska podjetja šibka, prenapolnjena in oblegana od delavskih ponudnikov, se je slovenska, „industrijska rezervna armada“ namerila v daljno tujino; predvsem se seli v Ameriko, deželo klasičnega kapitalizma, kjer so mezdne razmere boljše nego doma, a kjer je tudi izkoriščanje delovne moči hujše in brezobzirnejše nego v domovini.

Ameriška statistika navaja, da se je 1842. leta priselilo v Zedinjene države ameriške nad 100.000 ljudi. V letu 1907. so našeli evropskih priseljencev 1,285.349. Od l. 1873.—1908. se je izselilo iz Evrope v Ameriko 17,700.000 ljudi. Samo mi, majhen narodič, imamo tam nad 100.000 svojih ljudi, dokaz, kako nevzdržne so naše domače razmere. Ljudstvo hodi za kruhom; v gospodarskem pogledu je nekakšna žoga, ki skače, kakor jo suje kapital. Po vsem svetu so raztreseni Slovenci; najdeš jih povsod, kjer se težko in trdo dela. S svojim delom ustvarjajo bogastva, ki prehajajo v last posameznih kapitalistov, sami pa ostajajo revni in bedni.

Še nobena doba nam ni požrla toliko ljudi in nas ekonomsko tako okrtila, kakor nas je prva razvojna doba kapitalizma. Socijalno in moralno nas je preobrazila. Vrste našega ljudstva so se zredčile, kar nam zgovorno dokazujejo ljudska štetja. Socijalnemu in ekonomskemu propadanju se je pridružilo še narodno zatiranje, ki nam ni dopuščalo, da bi se mogli dovolj krepko razvijati. Iztrgalo nam je na tisoče ljudi, našo gospodarsko revščino je povečalo do skrajne mere. Tudi kulturno so nas hoteli popolnoma za-

treči. Svetovna vojna nas je našla uboge in majhne; zato nas je zadela še bolj nego bi nas bila sicer.

V tej dobi tuge in bede je hodil po slovenski zemlji idealist, ki je nosil pekonce glavo. V njem je bila véra. To je bil naš kulturni delavec.

5. O kolovratu in drugem.

Razvoj industrijske produkcije je imel tudi za samostojnega obrtnika usodne posledice. To, kar je nekdanj izdeloval posamezen obrtnik, to proizvajajo dandanes véliki obrat s strojnim delom. Nekdanj se je predlo v vsaki slovenski hiši. Vsaka slovenska žena — bodisi kmetica, bajtarica ali meščanka — je imela svoj kolovrat, ki je postal tako tipičen za našo romantiko. Žene in dekleta so vrtile kolovrate v dolgih zimskih večerih. O tem beremo le še v pripovednih spisih. Dandanes se prède in tkè v vélikih predilnicah in tkalnicah, v katerih je uslužbenih na tisoče mezdni delavcev. Tehnični izum predilnih in tkalnih strojev je izpodrinil tudi to domačo obrt. S kolovratom pa je izginila s kmetov tudi lepa in trdna narodna noša. S to narodno-gospodarsko izgubo je propadel tudi dobršen kos naše narodno-ljudske krojne estetike. Danes oblači za silno drag denar ne le meščana in delavca, temveč tudi našega kmeta, mogočni industrijec s posredovanjem vélikega in majhnega trgovca.

Ravno tako je z drugimi obrtnimi izdelki. Čevljarskega mojstra groze onemogočiti vélike čevljarske tovarne, v katerih se izdelujejo tehnično dovršena obuvala vsake vrste. Krojaškega mojstra izpodrivajo moderne konfekcije. Naši številni mlinarji so podlegli vélikim valjčnim mlinom, ki jih žene vodna sila ali pa para. Male žage se umikajo vélikim. Vélike pekarnе, higijskično stoječe na vrhuncu, izrivajo majhnega pekovskega mojstra, ki je posebno z uvedbo enotnega črnega kruha izgubil dobršen del svojih dohodkov. Mali mizarski mojster ne more prevzemati vélikih del; prepustiti jih mora vélikim mizarskim obratom s strojnim delom. Samostojnega strugarja že skoraj ni več najti; preselil se je v tovarno. In tako dalje! Pa tudi obrtim, ki se ne morejo industrijsko organizirati, je veliki obrat vzel dobršen del dosedanjih dohodkov. Skoraj vsaka večja tovarna ima svojo ključavničarsko delavnico, vsaka pivovarna svoje sodarje, ki so kot mezdni delavci del pivovara. Urar na primer že davno več ne izdeluje ur sam, temveč si naroča ure in njih delce iz tovarne. Sestavlja jih in prodaja; kvečjemu tudi popravlja pokvarjene ure. Izučenega optika je danes težko najti iz male delavnice; preselil se je v véliki optični zavod. Na njegovo mesto pa je stopil trgovec, ki prodaja, kar kupi v velikih optičnih zavodih. Prav tako je z zlatarjem in nožárjem. Majhni stolarski mojster se je umaknil stolarski tovarni, ki dela s stroji. Rezbar se je preselil v tovarno za pohištvo, kjer je postal mezdni delavec; s tem je propadla tudi njegova umetnost v rokodelstvu.

Ključavničarski mojster se je upehal v konkurenčnem boju z velikimi železarskimi in livarskimi tovarnami. Perica se je preselila z doma v parno pralnico in likalnico, pletica v pletarno s strojnim obratom. Samostojni rokodelc hira. Mnogo se jih je preselilo z doma v tovarno, ali pa so postali delavci od kosa na domu v službi industrijalca ali trgovca. Strojno delo izpodkopava majhnemu samostojnemu rokodelstvu nekdanj trdna in solidna tla; tepe in uničuje ga s konkurenco.

Tudi v trgovini absolutno vlada veliki trgovec, od katerega so gospodarsko odvisni številni mali trgovci, branjevci in oštirji. Število malih trgovcev se je v zadnjih letih znatno povišalo. Odkod ta pojav?

S trgovino, če tudi je majhna, se vsakdanji kruh lažje služi nego s težkim obrtnim, z industrijsko-mezdnim ali pa duševnim delom. Mali trgovini se posveča vedno več oseb, ki so za obrtno ali duševno delo nesposobne, ali pa ker drugje ne najdejo primernega zaslužka. Vsi ti mali trgovci, branjevci in oštirji so gospodarsko odvisni od velikih trgovcev, ki jim posredujejo blago in dajejo kredit. Razlika med nakupno in prodajno ceno je njih zaslužek. Ti številni mali trgovci navadno zdraže trgovske predmete, ki jih rabi konsument: delavec, obrtnik, učitelj, uradnik, meščan itd.

Mala trgovina uspeva posebno dobro na kmetih. Velike vasi in trgi, ki so oddaljeni od obrtnih središč, so za malega trgovca najpripravnejši. Slabe in drage prometne razmere mu omogočajo, da postane določevalec cen do gotove meje, zakaj prebivalstvo nima prilike, da bi stopilo v direktno zvezo z veletrgovcem ali celo s producentom. Ali mu je to sploh onemogočeno, ali pa so s tem zvezani preznatni potni stroški in izguba časa. Ta in druge okolnosti množe male trgovce in jih ojačujejo. Tip male trgovine na kmetih je, da se strokovno bavi z detajlno prodajo in da ima, kolikor je le mogoče, vse v zalogi, po čemer se splošno povprašuje. Konsument — bodisi kmet, delavec ali uradnik — je odvisen od trgovčeve zaloge in je primoran — vsled oddaljenosti od velikih obrtnih središč, pomanjkanja trgovske konkurence, ali vsled karteliranja krajevnih trgovcev med seboj — svoje potrebščine kupovati za ceno, ki jo zahteva trgovec: navadno dražje kot pa prebivalstvo v mestih in v obrtnih središčih. Tako je postal mali trgovec na kmetih prvi in odločilni gospodarski činitelj v kraju. Pri njem se ne zadolžuje le delavec in uradnik, ampak tudi kmet, ki za izkupilo svojih pridelkov kupuje pri trgovcu kolonijalno in tovarniško blago.

Samostojni rokodelc peša; nazaduje gospodarsko in številno, čeprav je dejansveno producent. Konkurenca velikih obratov, ki delajo s stroji in meznimi delavci, ga spravlja na beraško palico. Velika industrija in trgovina pa nasprotno množita in jačita malo posredovalno trgovino. Ona posreduje med velikim industrijalcem in veletrgovcem ter številnimi majhnimi konsumenti.

Kar so nekdanj izdelovali naši številni domači obrtniki po mestih, trgih in vaseh, to sedaj izdeluje tuj kapitalist kot pravni lastnik modernega pro-

izvajalnega orodja. Med nami pa se je razmnožilo število njegovih agentov — malih trgovcev. Le-ti so prvi oznanjevalci kapitalističnega gospodarstva, ki neodvratno prihaja tudi v naše kraje.

6 Zemlje imamo premalo.

Naraščajoča industrijalizacija tudi pri nas izpodriva poljedelstvo. Vendar smo Slovenci pretežno še poljedelsko ljudstvo. Med štajerskimi in koroškimi Slovenci je približno 60% poljedelcev in živinorejcev, na Kranjskem, Goriškem in v Istri pa 65 do 70%. Obdelovalni način zemlje nam nudi precej jasno sliko našega gospodarskega položaja. Na Kranjskem je 44% od cele površine gozda, 17% travnikov, njive zavzemajo nekako 15%, ravno toliko pašniki; vinogradi komaj 1.1%. Na Štajerskem je vinogradov 1.4%. Skoraj polovica cele dežele je gozd. Njive zavzemajo nekako 20%, travniki 12% površine, pri čemer je pripomniti, da ima slovenski del dežele manj gozda pa več njiv in travnikov nego nemški del. Primorje, ki je zelo kraško, ima komaj 30% gozda, njiv 13%, ravno toliko travnikov, 7% vinogradov; vse drugo je pašnik ali pa neproduktiven svet (6.5%).

Že ta površni pregled zadošča, da spoznamo: naš poljedelec se intenzivno peča z gozdnim gospodarstvom. Največ dohodkov mu daje lesna trgovina. Jelov, smrekov, hrastov les se izvažava v Italijo in sicer preko Trsta in Reke. Precejšno množino ga rabi tudi domača lesna industrija. O tem nam priča nenavadno visoko število žag, ki jih imamo. Samo na Kranjskem je nad 60 parnih žag in do 800 malih žag, zvezanih z mlini, ki jih žene vôda. Te male žage so navadno le del kmetskega gospodarstva, kjer večinoma opravlja žagarski in mlinarski posel posestnik sam ali pa en član njegove družine. Veliki bukovi gozdi dajejo drva in oglje. Kranjska sama producira na leto pol milijona metrov trdih (večinoma bukovih) in 100.000 metrov mehkih drv. Drugega porabnega lesa daje Kranjska na leto 120.000 metrov trdega in pol milijona metrov mehkega (največ jelovega in smrekovega) lesa. Kranjska, Koroška in Štajerska so znamenita izvažališča stavbenega in drugega lesa za Italijo in nekatere druge južne dežele.

Žita se pridela premalo in ga je treba uvažati. Na Štajerskem se pridela največ rži in pšenice, najmanj ječmena. Na Koroškem največ rži in ovs, najmanj pa koruze. Na Kranjskem največ pšenice, najmanj ječmena. Na Goriškem in v Istri pa največ koruze, jako malo rži in precej pšenice. Krompirja se pridela na Kranjskem največ, 15.2% od obdelanega polja, na Koroškem pa najmanj, komaj 6%. Posebno v južnih pokrajinah se pridela ovs veliko premalo. Kar se izkoriščanja rodovitnosti tiče, so slovenske dežele za nemškimi. En hektar daje povprečno 13 meterskih stotov pšenice, 15 meterskih stotov ječmena, 12 meterskih stotov ovs. Ako primerjamo te številke z drugimi deželami, na primer s sudetskimi,

vidimo, da znatno prednačijo pred nami in da torej tudi poljedelsko še nismo na višini.

Za poljedelsko delo manjka krepkih moških delovnih moči, ki se mude v tujini na delu za druge.

Iz tega bi se dalo sklepati, da se naše poljedelstvo industrijalizira na ta način, da kmet na eni strani dela za naprodaj, na drugi strani pa je primoran dokupovati, posebno tudi žitne produkte. Poljedelstvo samo je pasivno, primanjkljaj pokriva gozdno gospodarstvo in pa živinoreja. Naša živinoreja še vedno ne dosega nemške, če tudi je v zadnjih letih znatno napredovala. Na Kranjskem se je razvila posebno prašičjereja, kjer se je v enem desetletju, od leta 1900—1910. dvignilo število prešičev za 64·4%. Živinoreja daje lepe dohodke, zato skrbi kmet, da pridela dovolj krme. Vsled tega je bilo pri nas zadnje čase vedno več travnikov in pašnikov, njiv pa vedno manj. Nastaja vprašanje: ali se našemu poljedelcu njive izplačajo? Ali ne bi bilo zanj koristnejše, da opusti njive in pomnoži travnike ter na ta način pospeši in dvigne živinorejo? Ako moramo žito že itak uvažati in dokupovati, ali ni navsezadnje vseeno, ako ga uvažamo še več? Živinoreja lahko postane aktivna postavka v naši narodno-gospodarski bilanci, ako jo dvignemo do take višine, da bo mogoč in potreben izvoz klavne živine.

Kaj lahko sklepamo iz tega razmotrivanja?

Zemlje imamo premalo!

Našemu malemu kmetu v novodobnem gospodarstvu primanjkuje zemlje, poljâ in gôzda. Zato bo težko izhajal tudi tedaj, ko bo rodovitnost zemlje še bolj izkoristil nego doslej. — Poleg tega mu jemlje zemljo tudi industrija, ki išče na kmetih cenejšo vodno moč. Vélíka industrija stremi za tem, da zamenja drago parno gonilno silo z vodno močjo, ki je znatno cenejša. Pa tudi sicer vélíka obrtna podjetja rada nakupujejo kmetško zemljo, da si sama preskrbé za svoje izdelke potrebne sirovine. — Poljedelska produkcija ne koncentrira velikih površin zemlje. Mali in srednji kmet sta pri nas precej stabilna. Pač pa skupljuje zemljo industrijski obrat, ki je zvezan z veleposestvom. V Avstriji ima 451 največjih podjetnikov 4683 obrtnih obratov, v katerih je uslužbenih 889.647 ljudi. Od teh 451 podjetnikov jih 113 poseduje tudi 1302 poljedelskih obratov, v katerih je bilo pred vojno zaposlenih 52.000 poljedelskih delavcev. Površina posestev teh 113 lastnikov znaša eno dvanajstinko površine vse sedanje avstrijske države.

Tudi med Slovenci so posamezni veleposestniki lastniki obširnih posestev. Najlepši in največji gozdovi so v njihovi posesti, v posesti graščakov, fidejkomisov, denarnih zavodov in verskega zaklada. Veleposestvo živi pri nas predvsem od gozdnega gospodarstva in lesne trgovine. Kmet, ki je izsekal svoje gozdove, si ne opomore nikoli več. Veleposestnik, ki z gozdovi racijonalno gospodari po načrtih, ki so proračunani za desetletja v naprej,

se z lahkoto vzdrži na površju, zakaj les in oglje sta vedno bolj dobičkonosna produkta. Industrija in veleposestvo polagoma izpodrivata malega in srednjega kmeta tudi s tem, da mu jemljeta zemljo, ki jo ima itak premalo. Kmetško vprašanje je torej v bistvu vprašanje o povišku produkcije in o pridobitvi nove zemlje.

Pravičnejša razdelitev zemljišč postaja za malega in srednjega kmeta važno vprašanje. Po kmetški odvezi so ostali graščakom in veleposestnikom najlepši in največji kosi gozdov in poljâ. Ta obširna površina zemlje, ki je danes v rokah maloštevilnih posameznikov, nam sedaj manjka. Razlastitev veleposestev in odprava na zastarelih pravicah slonečih fidejkomisov sta postali za našega malega kmeta, ako hoče uspevati kot producent, pereče življenjsko vprašanje. Poleg tega mu more pomagati tudi zadrúžna organizacija, ki ima za kmeta predvsem te-le važne naloge:

1. da mu posreduje cen kredit in ga obvaruje denarnih špekulantov;
2. da mu omogoči nabavo orodja in poljedelskih strojev ter ga pri tem obvaruje dragih mešetarjev;
3. da mu razpeča produkte in ga spravi v direktno zvezo s konsumenti;
4. da ga organizira kot konsumenta.

Zadrúžna organizacija je med Slovenci že precej razvita, pa še dolgo ne tako, kakor bi morala biti. Uradna statistika navaja za leto 1912 — 952 slovenskih zadrug; od teh jih je bilo na Kranjskem 424, na Štajerskem 254, na Koroškem 36, v Trstu in okolici 47, na Goriškem 135 in v Istri 56. Večina teh zadrug je kreditnih. Presenetljivo malo je konsumnih in obrtnih zadrug. Kmet je med vsemi stanovi na Slovenskem pokazal še največ smisla za zadrúžno organizacijo. Delavstvo hodi za njim.

7. O narodnih renegatih in o narodnih mučenikih.

Novodobno gospodarstvo je ugonobilo stari srednji stan in je ustvarilo novega. Stari srednji stan je bil mnogo bolj neodvisen nego je novi, zakaj bil je faktični in pravni lastnik proizvodjalnih sredstev. Novi srednji stan pa živi od svojega dela, kakor živi mezdni delavec. To je bistvena razlika med srednjim stanom predkapitalistične in srednjim stanom kapitalistične dobe. Novi srednji stan se loči od meznega delavca le v toliko, da ima večje zasluške ali večje plače. Mali trgovec več zasluži nego mezdni delavec. Tehniki, juristi, zdravniki, profesorji, učitelji, vsakovrstni upravni uradniki itd., ravno tako služijo za plačo kakor strojni ali poljedelski delavci; razlika je le v plači. Vsi ti srednji stanovi žive od svojega duševnega dela.

Naraščajoča industrijalizacija množi in ojačuje srednji stan. Kjer je trgovina razvita, je treba več šol, torej tudi več profesorjev in učiteljev, več juristov in več zdravnikov. Za njimi prihajajo vsakovrstni trgovci. Kjer se naseli vélika tovarna, je treba upravnih in tehničnih uradnikov. Skratka:

vzporedno z industrijo narašča nov srednji stan. Vánj se steka vse; otroci propadlih kapitalistov ravno tako, kakor otroci poljedelcev in delavcev. V prvi vrsti pa polni pri nas srednji stan kmet, katerega človeška nadprodukcija nima ne dela in ne jela na premajhni domačiji. Ti srednji stanovi so narodno najbolj zavedni, ker jim narodno zatiranje odvzema vsakdanji kruh. Oni so bili tisti, ki jih je narodno sovraštvo preganjalo in teptalo. Zakaj tujec je sedal na njihova mesta, ki jih je proglašal za svojo „narodno posest“ — términ, ki je umljiv samo za nas. S tem so korumpirali naš srednji stan, ki ima največ talentov v svojih vrstah. Vzgojili so renegate, narodne poturice, ki so bili — ljubemu vsakdanjemu kruhku na ljubo — glavni priganjači narodnega sovraštva. Tako korumpirani srednji stanovi so potujčili slovenska mesta in trge; bili so največja ovira našemu socijalnemu razvoju. Za ljudske potrebe in njegova stremljenja niso imeli in niso niti hoteli imeti ne srca, ne razumevanja. Kulturno, socijalno in politično so bili nazadnjaki. To zastrupljeno vzdušje je izrodek narodne neenakopravnosti. Samo narodna krivičnost je mogla ustvariti táko neznosno ozračje, ki je zameglilo ljudstvu jasen razgled, ki je razdvajalo slovensko inteligenco, ki je duševno in gmotno ubijalo naše talente in nam jemalo možatost. Zató je bila med slovenskimi srednjimi stanovi solidarnost cvetka, ki nikoli ni mogla prav vzbrsteti. Možnost napredovanja v službi na stroške svojih tovarišev je ubijala solidarno zavest med vedno večjimi četami uradnikov, tehnikov, profesorjev itd., ki se ne čutijo vedno kot izkoriščanci in navadno posmehljivo gledajo na socijalno-obrambni boj delavca in kmeta. Ti stanovi občutijo bolj narodni nego socijalni pritisk. Narodni pritisk je namreč rodil dva ekstrema: narodne renegate — ljudi, ki jim je materijalna korist nad vse — in pa tako zvane „narodne mučenike“ — ljudi gorkega čustva.

Gospodarsko so srednji stanovi izkoriščani posebno kot konsumenti.

Poleg mezdnega delavstva narašča nova plast srednjih stanov, ki imajo po bistvu svojega socijalnega položaja prav tako interes na narodni in socijalni obrambi in pravičnosti kakor delavski stan. Zakaj tudi na duri srednjih stanov trka pomanjkanje, ki pa se rado sramežljivo prikriva. Tudi srednji stanovi, ki niso lastniki proizvodjalnih sredstev, so prisiljeni, da služijo posameznikom ali družbam ali pa državi za nezadostne plače.

□□□□□

III. Nakovala finančnega velekapitala.

I. Nastop delniških družeb.

Da moremo prav presojati svoj položaj, moramo poznati tendence svetovnega narodno-gospodarskega razvoja, njegove zunanje oblike in njegova notranja gibalá.

Gospodarski razvoj današnjega svetá sloni na konkurenci. Konkurenca je os, okolo katere se vrti vse moderno življenje. V konkurenčnem boju zmaguje močnejši nad slabejšimi. Kdor ima kapital, lahko osnuje podjetje; kdor nima ničesar, ne more začeti ničesar. — Tehnični napredek, ki je ustvaril gigantska proizvodjalna sredstva, je povečal mnogoštevilne majhne obrate v vélike. Čim večje pa je podjetje, katerega hočemo osnovati, tem več je treba imeti zánj kapitala.

Navadno posamezen kapitalist novih bremen ne more zmagovati sam. Ako na primer tehnični napredek izzove potrebo, da se obrat poveča, ali pa ugodna konjunktura omogoči boljšo izrabo obrata, tedaj mora podjetnik založiti v podjetje več kapitala. Pri tem se mora držati mere dobička, ki ga daje obrat. Ako hoče izhajati, mora vedeti, koliko bo zaslužil; ali bo dobiček tolikšen, da se bo založeni kapital dovolj visoko obrestoval ali ne. Če najame posojilo, ga mora pokriti iz dohodkov obrata; sicer postane pasiven in propade.

Potreba vélike kapitalne moči za uvedbo in vzdrževanje vélikih obratov je nujno privedla do tega, da se več kapitalistov združi, ki zmorejo to, česar en sam ne zmore. Tako so nastale podjetniške družbe; podjetje posameznega kapitalista se je izpremenilo v družabno podjetje. Navadna pravna oblika teh združeb je delniška družba. Nič več ni posameznik izključni lastnik; vsakdo, ki ima delnico dotičnega podjetja, to je kos papirja, na katerem je potrjeno, da je s tam imenovanim zneskom prispeval k uvedbi podjetja, je njen solastnik. Upravičen je zahtevati, da se mu izplačuje pristojeci del donosa iz podjetja. Delničarji na glavnih zborovanjih odločujejo o usodi obrata. Na teh zborovanjih se glasovi ne štejejo po glavah, temveč po številu delnic. Čim več delnic ima posameznik, tem več glasov šteje, tem bolj je odločilen. Pri delniških družbah so udeleženi tudi mali ljudje z manjšimi zneski, toda odločilni niso. Vse vodijo in odločajo o vsem véliki delničarji. S pomočjo delniške družbe se véliki kapitalisti preskrbe s tujim denarjem, s katerim povečajo svoje obrate in povišajo svoje zaslužke, ne da bi pri tem izgubili svojo odločilno moč in oblast.

Posamezen podjetnik, ki svojo tvrdko izpremeni v delniško družbo, ni več odvisen od svojega lastnega kapitala, temveč z izdajo delnic vpreže tuj kapital v svojo službo. Sedaj mu ni več potrebno, da bi njegovo podjetje pokrilo eventualne dolgove, temveč jih lahko poplača tudi tako, da z izdajo novih delnic poviša delniški kapital. Banka je posodila posameznemu podjetniku denar; delniški družbi pa dá pravzaprav le nekaj predujem. Za znesek, ki ga je dala na razpolago, izda nove delnice in jih spravi v promet. Ako si banka del teh delnic pridrži, postane solastnica podjetja in ga lahko kontrolira. V konkurenčnem boju so delniške družbe že zaradi tega zmagovite, ker imajo več kredita nego posamezen podjetnik, in ker se navadno skrivajo za njimi banke. Posamezen delničar je v naj-

hujšem slučaju zadovoljen, ako mu vloženi denar prinaša vsaj toliko obresti, kakor bi jih donašal, ako bi ga bil naložil v hranilnici. Posamezen podjetnik pa s tako majhnim dobičkom ne more izhajati.

Delniške družbe se bolj in bolj množe. Vélíka podjetja so danes mogoča le v tej obliki, ki se je izkazala za trpežno in močno. Delniške družbe so ustvarile moderna velepodjetja, kakršnih bi posamezen kapitalist ne mogel.

2. V boju za cene: — karteli.

Konkurenčni boj je čezmerno povišal industrijsko in obrtno produkcijo in je obenem pocenil obrtne izdelke. Posledica je bila, da se je moral mali rokodelec s svojimi dražjimi izdelki umakniti vélikemu podjetniku. Po njegovi izločitvi so véliki podjetniki nadaljevali konkurenčni boj med seboj. Boj ni opešal, temveč je postal še intenzivnejši vsled povišanega prometa in množine kapitala, ki se je hotel udejestviti. Natura vélikih obratov zahteva, da se polno izrabijo; izdelano blago mora v promet in v denar. Vsako podjetje se hoče vzdržati na površju, hoče napredovati in se razširiti. To pa je mogoče samo tedaj, ako svoje izdelke scéni; zgolj v tem slučaju se vzdrži pred silno konkurenco.

Podjetniki so končno izprevideli, da morajo v svojem lastnem interesu omiliti konkurenčni boj. Doslej so se medsebojno borili za odjemalce, poslej se združijo, da se bojujejo proti odjemalcem. Preje so se medsebojno borili, da si pridobe kupcev za svoje izdelke, poslej se združijo, da se skupno bojujejo proti kupcem za ceno.

Podjetniki stroke, ki izdeluje kaj takega, kar rabi vsakdo in pri čemer okus občinstva, moda ali umetniška izvršba ne prihajajo v poštev, kakor na primer železo, sladkor, cikorija, papir, pivo itd., so se lahko zedinili glede prodaje svojih izdelkov. Posamezni podjetniki so se medsebojno dogovorili, ne da bi prenehali biti samostojni, da svoj trg monopolizirajo. Tak dogovor imenujemo **kartel**.

Karteli so precej nova iznajdba; razmnožili so se šele v novejši dobi. Na gospodarsko življenje mogočno vplivajo. Vedno nove stroke se kartelirajo. Karteli so silno podražili posamezne blagovne vrste.

Kakšne namene ima kartel? Podjetniki ene stroke se medsebojno zedinijo, da bodo stavili svojim odjemalcem enotne plačilne pogoje; ali da bodo zavoje zaračunali enako; ali da bodo upoštevali pri prodaji svojih izdelkov bolj enotne cene. Takšno karteliranje ne posega v delokrog in samostojnost posameznega podjetnika. Strožji pa postane kartel napram posameznemu podjetniku, kadar odloča tudi o produkciji, to je, natančno določi, koliko sme v gotovem času posamezen podjetnik proizvajati. V tem slučaju ima kartel namero, da vzdrži ali poviša cene izdelkom in onemogoči medsebojno konkurenco. Tako preстане posamezni podjetnik biti samostojen;

veže ga dogovor s tovariši. Še več pa utrpi na svoji samostojnosti, ako osnuje kartel posebno prodajno centralo, ki ima edino nalogo, da prodaja izdelke vseh v kartelu združenih podjetnikov. V tem primeru se posamezni podjetniki obvežejo, da ne bodo prodajali sami svojih izdelkov, temveč da jih bodo oddajali prodajni centrali, ki je navadno kakšna banka, s katero je kartel v kreditni zvezi.

V tem slučaju bo kartel poskusil, da proizvajanje poenostavi in zenači, to je, uvede za izdelke enotne vzorce in tipe. Tak kartel je zelo trden.

Stremi za tem, da zenači svojim članom proizvajalne pogoje. S tem namenom sam preskrbuje potrebne sirovine in jih po svojem preudarku deli med podjetnike, včlanjene v kartelu. Da poceni proizvajanje, ga specializira, tako da posamezni obrati izdelujejo na primer le gotove dele izdelka. Kartel nudi torej podjetnikom, ako so zanj dani ugodni pogoji, razne prednosti. Tako na priliko znižuje proizvajalne stroške; dviguje cene in jih vzdržuje, tudi če se scénijo sirovine ali se znižajo proizvodjalni stroški; odstranjuje medsebojno konkurenco; končno razpolaga kartel z večjimi gmotnimi sredstvi in z večjim kreditom nego posamezni podjetnik, tako da more izrabljati vse napredke tehnike.

Kartel je vsemogočen, ako se mu posreči monopolizirati produkcijo; zato se njegov boj obrača v prvi vrsti proti tistim podjetnikom njegove stroke, ki se mu nočejo pridružiti. Marsikak podjetnik se noče kartelirati, ker upa, da bo sam lažje shajal in da se bo z uspehom uprl konkurenci. V tem slučaju napne kartel vse sile, da zunaj stoječega podjetnika podre na tla. V ta namen more uporabljati dvoje sredstev: prvič, da svoje izdelke scéni, drugič, da jih tehnično izboljša. Ker razpolaga kartel z večjimi gmotnimi silami nego posamezni kapitalist, lažje dlje vztraja in sme upati, da končno svojega nasprotnika premaga. Novejša doba je doživela mnogo takih bojev. Pri nas je boj karteliranih pivovaren proti nekarteliranim še v živem spominu. Kot kuriozum naj navajam svojedobni boj nekaterih ameriških železnic med seboj. Kartelirane železnice so v konkurenčnem boju zniževale svoje tarife tako dolgo, dokler ni postalo pošiljanje gotovih predmetov sploh brezplačno. Da, še več! Pošiljatelj je od železnice še nekaj prejel.

Toda še druga nasilna sredstva so kartelu na razpolago. Vsekakor se ta sredstva le redkokdaj rabijo. Kartel prisili dobavitelje sirovin, da jih oddajajo izključno le njemu. Tako onemogočijo posameznim podjetnikom produkcijo sploh. Ali pa kartel prisili odjemalce, da kupujejo zgolj od njega, kar se časih lahko zgodi. Kadar kartel prisili nasprotnika, da se mu uda, hitro dvigne cene in ni je moči, ki bi se mu mogla upreti.

Karteli streme tudi za tem, da stopijo v direktno zvezo z odjemalci. Na ta način se odkrižajo trgovcev. Ker je konkurenca izločena, si prihranijo mnogo stroškov za agente in reklamo. Trgovci se morajo podvreči njihovim predpisom. Kartel jim določi, katero vrsto blaga in za kakšno ceno

lahko kupijo; za kakšno ceno morajo blago prodajati in kje. Časih pa prevzemó posel vélikega trgovca banke, ki oddajajo blago, katerega producirajo kartelirani podjetniki, posameznim odjemalcem ali pa malim trgovcem. Tako na primer pri nas posreduje prodajo sladkorja sladkorni oddelek „Jadranske banke“. Sladkorne tovarne so kartelirane; pri nas nobeden trgovec ne more dobiti sladkorja drugje, nego pri omenjeni banki. V obče banke vedno bolj prevzemajo posle veletrgovine.

Karteli povsem svojevóljno določajo cene, ako jim tudi iz inozemstva ne preti nobena konkurenca. Zato so karteli zagovorniki visoke varstvene carine. Cene dvigajo tako visoko, kolikor znaša carina na uvoz in pa transportni izdatki. Carina in transportni izdatki, ki jih ima zunanji konkurent, so poseben dobiček kartela. Čim višja je uvozna carina, tem večji je ta posebni dobiček. Skoro pri vseh vélikih dobavah smo lahko opažali, ako je konkurirala kakšna inozemska tvrdka z domačim kartelom, da je bila v cenah majhna razlika vkljub temu, da je morala inozemska tvrdka računati s precejšnjimi carinskimi in transportnimi izdatki.

Nasprotno pa opažamo, da karteli svoje izdelke za inozemstvo scéne. Ko je avstrijski sladkorni kartel podražil sladkor domâ, je bil njegov sladkor na Angleškem tako poceni, da so z njim krmili prešiče. Karteli iščejo novih odjemalcev na svetovnih trgih in izzivajo s svojimi nizkimi cenami v inozemstvu hude boje. Karteli hočejo svoj kapital naložiti zunaj države, zakaj doma ne smejo povečati produkcije, ker bi sicer padle umetno vzdrževane visoke cene. Zato pa je potrebno, da jih na zunaj ščiti domača država s svojimi armadami in brodovjem.

Delavstvo ima napram kartelom težko stališče. Doslej se je bojevalo s posameznimi podjetniki, sedaj ima pa opravka z bogatim kartelom, v katerem so združeni posamezni podjetniki. Kartel navadno ne čaka delavske stavke, temveč sam svoje delavstvo izpré. V takih bojih zmaga ni vedno gotova, ker je odvisna od tega, kdo dlje vzdrži.

Karteli streme za koncentracijo kapitala in obratov. Kartelirani podjetniki so vsaj pravno še samostojni. Kadar izgubé to, nastane nova pravna in gospodarska oblika, ki jo imenujemo — trust (trèst).

3. Zvesta roka: — trust.

Svojedobno zakonodaja v Ameriki ni bila prijazna kartelom. Kartelne pogodbe postavno niso bile priznane. Zato je vsak karteliran podjetnik smel prelomiti pogodbo, ne da bi ga mogel vsled tega kartel zatožiti sodišču. Zato so véliki kapitalisti tako rekoč postavili obšli. Podjetja, ki se kartelirajo, so navadno delniške (akcijske) družbe. In prvič se je zgodilo v petrolejski industriji to-le: lastniki delnic so se zavezali, da bodo izročili svoje delnice posebnemu zaupnemu komitéju, ki jih bo upravljal. Na ta način je ta komité

zagospodoval nad vsemi tistimi podjetji, katerih delnice je imel v roki. Ta organizacija je bila močnejša kot navadna kartelna pogodba. Tako je nastal zloglasni trust.

Na ta način je bil konkurenčni boj med posameznimi podjetji izločen. Za vsa podjetja, nad katerimi je gospodaril trust, se je uvedla cenejša in enotnejša skupna uprava; organizirala je nakup sirovin in prodajo izdelkov. Posamezna podjetja so se tehnično preobrazila, uvedla se je delitev dela. Tako je na primer Whiský-trust prevzel 80 žgalnic. Od teh jih je 68 sploh opustil in je koncentriral vso produkcijo v ostalih 12 žgalnicah. Na ta način je zvišal delničarjem dobiček, ki je narastel posebno tudi zaradi tega, ker je znatno znižal izdatke za reklamo in posredovalno trgovino.

Javnost se je seveda nad trusti pritoževala in znova je posegla vmes zakonodaja. Postava naj bi onemogočila snovanje trustov. Toda veliki kapitalisti so zopet našli izhod. Če ni bilo dovoljeno, da bi družbe izročevale delnice zaupnemu komitéju, tedaj so osnovali iz vseh delniških družeb, ki so mu doslej pripadale, eno samo veliko podjetje, katerega imetniki so postali prejšnji samostojni lastniki, in sicer v izmeri svoje dosedanje veljave. Časih so seveda izbrali drugo pot. Na mesto komitéja, ki je doslej upravljal akcije, je stopila samostojna delniška družba, ki je nakupila večino delnic vseh družeb; tako je dobila kontrolno oblast nad vsemi. Take kontrolne družbe imajo svoje zaupnike v upravnih svétih in ravnateljstvih vseh družeb; z njihovo pomočjo vladajo nad vsemi podjetji.

Najmogočnejša trusta na svetu sta ameriška petrolejski in jekleni trust. Petrolejski trust, ki mu načeluje Rockefeller, kontrolira 63 ameriških družeb in veliko število prodajnih družeb v drugih deželah. Ta trust ima svoje železnice in svoje ladje; ima svoje petrolejske vozove in svoje rafinerije. Sam izdeluje, kar rabi, na primer sode, vrče, sesalke itd. ter izdeluje tudi vse postranske produkte. Od petrolejskega vrelca pa do svetilke — ena sama roka, en sam podjetnik. Ko je ta trust zagospodaril nad celo Ameriko, je prišel v Evropo in je danes gospodar trgovine s petrolejem na vsem svetu. Spomnimo se boja, ki ga je trust vodil proti avstrijski petrolejski industriji, ki edina na svetu še ni pod njegovo oblastjo. Da izpodrine avstrijski petrolej iz Nemčije, je ameriški petrolejski trust dosegel, da izdeluje industrija za svetilke take žarnice, ki niso primerne za avstrijski petrolej; ta je namreč specifično težji nego ameriški. Na ta način plačujejo vsi, ki rabijo petrolej, od podjetnika pa doli do uboge šivilje, ki dela ob petrolejski svetilki, davek mogočnemu petrolejskemu trustu. Tako je ameriški „petrolejski kralj“ postal najbogatejši mož na svetu. Seveda se ni omejil samo na petrolej, temveč je posegel tudi v druge stroke. On kontrolira danes največji del svetovne produkcije bakra. Cela vrsta železnic, tramvajev, električnih, plinovih, vodovodnih družeb, bank in manjših trustov stoji pod njegovo kontrolo. Podjetja, ki vlada nad njimi, cenijo na 25 milijard kron.

Drugi véliki trust je ameriški jekleni trust, ki je zasnovan na delnicah v vrednosti 5500 milijonov kron. Leta 1907. je bilo v njegovih obratih uslužbenih 210.180 delavcev. Ko je nastopila znana gospodarska kriza, je omejil svojo produkcijo, da vzdrži dosedanje cene, in je postavil 45.000 svojih delavcev na cesto. Ta trust je zaslužil leta 1907. čistih 850 milijonov, leta 1908. (posledica krize) čistih 495 milijonov, leta 1909. zopet 650 milijonov kron. V njegovih rudnikih in plavžih delajo delavci iz vsega sveta. Marsikak Slovenec se je v njih pohabil ali pa celo izgubil življenje. Slovenski narod izgublja v njih svoje najboljše delovne moči. Nekaj bogatih gospodov poveljuje milijonom. To je nova socijalna avtokracija, ki pa je šele na pohodu. Trusti gospodarijo skoraj v vseh industrijskih panogah, njihove roke segajo preko vse zemeljske ôble. Uradna statistika je dognala, da v Zedinjenih državah Amerike gospodari 93 velekapitalisiov nad 75 % železniškega omrežja v deželi, nad 82 % železniške lastnine in nad 87 % tovarnine. Velekapital si podjarmlja vse narodno gospodarstvo.

Ameriški zgled je slika razvoja, kakor si ga je zamislil finančni velekapital. V Avstriji se je usidral železarski kartel, ki pa je pravzaprav že trust. On odločuje ceno in obseg produkcije železa. Železo je potrebno v vsakem, še tako majhnem gospodarstvu. Njegova produkcija ravna vse narodno-gospodarsko življenje. V železarski industriji ukazuje nekaj gospodov, ki so mogočnejši in vplivnejši nego ves narod, ki je primoran, da hodi k njim — na dnino.

4. O pomenu bank.

Mogočen činitelj gospodarskega življenja so b a n k e.

Podjetnik nima vedno toliko denarja na razpolago, kolikor ga rabi za svoj obrat. Ako prevzame večje delo ali véliko dobavo, si navadno mora potrební denar izposoditi. Narobe se zopet dogodi, da se mu v blagajni naberó večje denarne svote; hipno ne vé, kam bi z njimi. V obeh slučajih uporablja banke. Banka posodi podjetniku, ako pride v zadrego, potrebno svoto, ali pa njegov denar, ako ga ima preveč, plodonosno naloži. Banka vodi denarni promet vélikih podjetij in trgovin. Nabrani denar posoja dalje, samo ob sebi umevno, za veliko višje obresti nego jih daje sama. Razlika med izplačanimi in zahtevanimi obrestmi je njen dobiček.

Banka prevzame denarne vloge od vsakogar, posojuje pa le tistim, o katerih vé, da bodo posojeni denar vrnili.

Posebno takrat, kadar gre za vélike svote, mora biti bančno poslovanje previdno. V takih slučajih zahteva banka garancije za posojeni denar ali pa zahteva, da se ji prizna primeren vpliv na vodstvo podjetja ali trgovine. Posebno pa skuša tudi doseči, da se ves plačilni promet dotičnega podjetja vrši z njenim posredovanjem. Ako na primer podjetnik komu nakaže plačilo, stori to s posredovanjem banke, s katero je v zvezi; obratno mu

morajo tudi njegovi dolžniki nakazovati plačila potom banke. Na ta način banka kontrolira poslovanje podjetja, ki ga je finančno podprla.

Večja podjetja, ki jih je financirala banka, se na njen pritisk navadno kmalu izpremene v delniške družbe. Del njenih delnic si banka navadno pridrži, da ima vpliv na vodstvo obrata. Kot lastnica delnic zahteva, da se izvolijo njeni zaupniki v upravni svet družbe.

Banka denar, ki se steka v njenih blagajnah, plodonosno nalaga, ker ga tudi sama obrestuje. Zato mora imeti vpliv na že obstoječa podjetja in nova mora poklicati v življenje, da v njih investira razpoložljivi denar. Banka pazi, da vsa od nje financirana podjetja tudi uspevajo in donašajo dobičke. Ako je udeležena pri podjetjih, ki si medsebojno konkurirajo, je samo ob sebi umevno, da poskuša v svojem lastnem interesu izločiti drago konkurenco. Na primer: ako je udeležena pri premogokopni družbi in livarni železa, skuša pri zadnji doseči, da kupuje potrebni premog edino le pri tej premogokopni družbi. V tem leži velikokrat že tudi zrno bodočih kombiniranih obratov. Časih se na pritisk banke združijo doslej samostojna podjetja. To se zgodi, ako se premogokopna in železolivarska družba strneta v eno. V tem primeru dobi livarna železa potrebni premog za lastno proizvodnjo ceno, vsled česar se njena produkcija sceni in je zato konkurenčno močnejša nego je bila doslej.

Banka, ki ima finančni vpliv na več enakovrstnih podjetij, na primer na pivovarne, sili na to, da se le-ta kartelirajo, da se na ta način izloči draga medsebojna konkurenca. Vélike banke so dovolj močne, da posamezne svojevoljne podjetnike prisilijo pridružiti se kartelu, ker bi jim sicer odrekle potrebni kredit. Pri kartelih banke navadno prevzemajo prodajo izdelkov; — na ta način zavladajo nad dotično industrijo. To jim je tem lažje, ker dandanes vsa podjetja delajo s kreditom. Današnja doba je doba kreditnega gospodarstva, pravi znani narodno-gospodarski pisatelj Philippovich. Brez bančnega kredita dandanes ne živi nobeno večje podjetje, nobena vélika trgovina. Banke so tista gibálna sila razvoja, ki ustvarja iz malih podjetij vélika in jih končno spaja v kartelee.

Ta koncentracijski proces se uveljavlja tudi med bankami samimi. Vélike banke financirajo velepodjetja in prevzemajo prodajo njihovih izdelkov; tako so postale obenem veletrgovine.

Leta 1909. je 10 velikih dunajskih bank imelo nad 637 milijonov delniškega kapitala in nad 252 milijonov rezervnih fondov. Vlagatelji so vložili v nje 3372 milijonov kron. S tem kapitalom so zaslužile — leta 1909. je bila kriza! — 75 milijonov čistega dobička. Vélike nemške in češke banke imajo pri nas svoje podružnice; vse so v zvezi z večjimi ali manjšimi industrijskimi in trgovskimi obrati, ki so finančno odvisni od njih.

Vélike svote si zaslužijo bančna podjetja tudi na tako zvanih efektnih borzah, kjer se kupčuje s privatnimi in državnimi zadolžnicami ter delnicami

raznih vélikih družeb. Ker se vrednost teh papirjev neprestano menjuje, špekulirajo z njimi, računajoče na dobiček med nakupno in prodajno ceno. Banke z vrednostnimi papirji navadno precej špekulirajo, ker razpolagajo z vélikimi kapitalijami in se jim zato velikokrat posreči vplivati na kurzno gibanje. Banke kupujejo in prodajajo devize, valute, vrednostne papirje, eskomptirajo menice in devize, izdajajo čeke in nakaznice, dajejo predujme na blago v skladiščih — vse za dobiček. Skratka: z ene mize se vodi gospodarsko življenje tisočev. Bankirji vladajo nad produkcijo in razpečavanjem izdelkov in določujejo smer nadaljnjemu gospodarskemu razvoju. Na ta način se množe véliki kapitali v oblasti posameznih kapitalistov.

Med Slovenci je razvoj bank šele v početku. Med nami so se usidrale številne podružnice vélikih bank tujih kapitalistov, ki se okoriščajo od našega narodnega gospodarstva. Od domačih zavodov je omeniti posebno „Jadransko“ in „Kreditno“ banko. Jadranska banka v Trstu je imela l. 1912. delniškega kapitala 8,000.000 (danes že 12,000.000). Rezerv je bilo 642.283 K, tujih vlog 6,556.868 K, čistega dobička pa 680.246 K. Ta banka ima 8 podružnic. Dividenda v letu 1912. je znašala $6\frac{1}{2}\%$. Banka je udeležena tudi pri raznih paroplovnih družbah na Adriji. — Kreditna banka v Ljubljani je imela leta 1912. delniškega kapitala 8 milijonov kron, rezerv 848.802 K, tujih vlog 13,237.170 K. Čisti dobiček v tem letu je znašal 664.476 K. Banka ima 6 podružnic. Leta 1912. je izplačala 6% dividendo. Ta banka je udeležena pri mnogih industrijskih in trgovskih podjetjih.

Poleg teh dveh bank posluje kranjska deželna banka, ki se predvsem peča s hipotečnimi in komunalnimi krediti in pa Ilirska banka, ki se tudi opira na kapital nekaterih zadružnih in kreditnih zavodov.

Narodno-gospodarsko potrebna „Zadružna banka“ — ki naj služi splošnosti in pospešuje ter utrdi zadružniško organizacijo narodnega kapitala — se šele snuje.

□ □ □ □ □

IV. Slovenska demokracija.

1. Na prózoru.

Ako bi umirali narodi kot posamezniki, bi vsakdo, kdor se je zamislil v našo sedanost, obupal nad prihodnostjo Slovencev. Razumni človek ne obupa, ker vé, da se narodi lažje prilagodé izpremembam, ki jih prinaša s seboj socijološki razvoj, nego posamezniki. Prišel bo do spoznanja, da moramo začeti hoditi nova pota. Sami in iz sebe moramo rešiti svoj problem, ki je problem malega naroda. Če se bomo znali prilagoditi neodvratnim izpremembam socijološkega razvoja civilizirane človeške družbe, ni mogoče, da bi narodno propadli. Današnja temeljna gibala socijološkega razvoja so: dane lastninske razmere, povišane proizvajanje kapitali-

stično urejene družbe, socialna organizacija produktivnih sil in umstveni razvoj.

Koncentracijska smer in razmah velekapitala sta učinka sedanjih lastninskih razmer. Neizmerni in nagli razvoj zasebne lastnine je Slovence tako rekoč presenetil. Še preden smo utegnili misliti na obrambo, je naše eksistenčne temelje okrtil in je v našo škodo izpremenil razmerje med nami in našimi narodnimi sosedi. Kmeti, srednji in delavski stan so prisiljeni k odločni, smotreni, vzajemni socialni in narodni obrambi. Z njo je pa že dana smer njihovega narodnega boja, ki je utemeljen v modernih protislovnih proizvodnih, lastninskih, kupčijskih in mezdnih razmerah.

Ta socialni, obenem narodni boj, potrebuje svobode na vse strani, na znotraj in nazven. Zato je uvedba demokracije tirjatev življenja, boljše bodočnosti. Življenjski interesi malega slovenskega naroda se skladajo z obče znanimi zahtevami sodobne demokracije, ki stremi po humanizmu, odstranitvi zastarelih političnih in družabnih uredbe, ki so v napótte svobodnemu ljudskemu gibanju. Zato, da potrebna socialna obramba in vzajemnost ne bosta v nasprotju z napredkom človeške družbe. Zato, da se more vsak stan svobodno, brez zaprek razvijati po svojih močeh in da se morejo posebno tudi produktivni stanovi uveljavljati v socialni pravičnosti in enakopravnosti. Vsaka zavira svobodnega gmotnega ali pa umstvenega razmaha je kvarna in škodljiva vseobčim narodnim in človeškim interesom. Boj demokracije ni torej le po svoji zunanji obliki, ampak tudi po svojem bistvu narodni in socialni boj.

Demokracija je zgodovinska samotvornost. V tem vidimo njeno nujnost in gotovost njene zmage.

Nazven je demokracija politično in družabno gibanje. Politično gibanje demokracije, ki temelji na pravem spoznavanju naših gmotnih in umstvenih moči ter njihovega ustrojstva, je tista gonilna sila, ki edina more z zanesljivostjo voditi naš narodni čolniček. Demokracija kot politično gibanje uveljavlja politične in javne pravice posameznikov. Zato je demokracija varhinja in vzgojiteljica individualnih posebnosti in zmožnosti. Demokracija pospeši predvsem umstveni in duševni razvoj, ker razširi tekmovališče umstvenih in duševnih sil. S tem, da odpravi vsakršne gmotno-nasilne privilegije, bodisi stanu ali rojstva, dvigne umstveno in duševno močnega človeka iz mase.

Politična moč, za katero stremi sodobna demokracija, je organizirana oblast celotnega naroda. Ta politična oblast se bistveno razlikuje od sedanjih političnih nadvlad, ki so postavljene na umetno stvorjeno premoč, bodisi posameznika ali pa posameznega stanu.

Samoodločba ljudstva brez dosledno izvedene demokracije ni mogoča. Zakaj demokracija ni zgolj kakšna upravna reforma, temveč v demokraciji je obsežen resnični pogon napredka v svobodi in

dvig eksistenčnih pogojev širokih ljudskih plasti, v katerih živi naša narodna duša.

Zato je potrebno, da spoznamo sami sebe, svoje potrebe in naloge. Slovenci smo med narodi proletarski narod, ki ni le narodno, ampak tudi gospodarsko zatiran. Majhno je naše narodno bogastvo, malo dajemo, še manj prejemamo; toda to, kar imamo, je naše. Naše domače lastninske razmere, naši običaji, naš jezik, naša kulturna in politična stremjenja — vse to je obraz naše narodne psihe, ki jo tuji, izvánjski vplivi zgolj oblikujejo in časih tudi nasilno pačijo. Svoje psihe ne moremo kratkomalo zatajiti, jo vreči od sebe in se vživeti v drugo, čeprav bi nam bila plemensko sorodna. Noben vpliv, bodisi da bi bil brutalno nasilen ali pa kulturno omiljen, ne more iztrebiti naše narodne duše. Gmotna blagra je mogoče pokončati, duše ni mogoče ubiti. Zakaj niti sami ne moremo preko tega, kar je v nas samih, kar imenujemo svojo narodno duševnost. To spričuje tisočletna zgodovina, potrjuje bodočnost. Posameznik se potujči, narod se ne more.

Preostane nam torej, da zidamo dalje na temelju, ki nam je dan, v širini in globini, ki nam je izmerjena. Realistično mišljeno, gremo za tem, da pomnožimo svoje gmotne in kulturne zaklade, ki upravičijo našo eksistenco pred nami samimi in pred svetom. Kako pridemo do tega cilja?

1. S politično avtonomijo, ki bo sledila naši duševni avtonomiji;
2. z gospodarskim ojačenjem in
3. s kulturo.

O teh rečeh hočem na kratko razpravljati v naslednjih odstavkih.

2. O politični samostojnosti.

Angleški državni tajnik vnanjih prilik, Balfour, je prigodom neke debate v angleškem parlamentu (v juliju 1917) pripomnil:

Narodi morajo sami izdelati magno charto svoje svobode, oprto na njihove lastne ideje, na njih zgodovino, tradicije in stremjenja glede bodočnosti.

To je kratko, a jasno in jedrnato povedano.

Politična avtonomija je istovetna s samostojnostjo naroda. To samostojnost smo si vedno mislili ograničeno na teritorij, na katerem narod živi. V zadnjih desetletjih poznamo tudi še drugačno narodno politično avtonomijo, ki naj bi slonela na osebнем samoodločevanju, na tako zvanem „personalnem principu“. Tak sistem narodne avtonomije je idealen, nazvèn pravičen, ampak dandanes na znotraj neizvedljiv. Za številno majhne in gospodarske slabe narode je danes tàka narodna avtonomija dvorezen meč. Ne smemo izpustiti izpred oči, da bi bila takšna politična svoboda beseda gospodarske jakosti. Iz prejšnjih odstavkov, v katerih sem govoril o ten-

dencah svetovnega gospodarskega razvoja, lahko vsakdo posname, da bi tak narodno-političen sistem rezal v naše narodno telo. Gospodarsko odvisni delavci, kmeti, uradniki se ne morejo trajno upirati kulturnemu in političnemu vplivu svojega sosedu, ki je gmotno jačji. O tem nam pričajo naši obmejni kraji na severu, zapadu in jugu. Poučen je kočevski primer. Nemški kočevski otoček je majhen, toda njegov gospodarski, kulturni in politični vpliv na bližnjo okolico je neprimerno velik. Ni je kočevske vasi, ki bi bila zgolj nemška; vse so narodno pomešane. Slovenski živelj se nikjer ne more uveljaviti, ker so vsi večji posestniki in trgovci Nemci. Večina slovenskega ljudstva na kočevskem otoku so dninarji, delavci, gmotno odvisni od svojih premožnejših nemških sosedov. Na mejah tega otočka so cele slovenske vasi na poti, da se ponemčijo. Za zgled navajam občini Drago in Travo, kjer je gospodarski vpliv nemškega kneza Auersperga takó močan, da mu slovenski kmetiči in delavci ne morejo kaj. Tu vse narodno navdušenje ne more pomagati, tu so vsi pisani zakoni kos ničvrednega papirja. Ako prestopimo južno-zapadno mejo kočevskega otočka, pridemo v prelepe kraje slovenske domovine, ki so pa seveda našemu širšemu občinstvu skoraj povsem nepoznani: v dolino zelene Kulpe in mrzle Čabranke. Ti romantični kraji s svojimi lepimi vasicami stoje kulturno pod vplivom gospodarsko močnejšega kočevskega otočka, ki trga naš breg kot hudournik ob nalivu. Bogato fidejkomisno posestvo kneza Auersperga je tukaj močnejše od vse slovenske kulture in narodne zavednosti. Ljudstvo ondudaj veruje, da je nemška kultura višja od slovenske, ker je nemški živelj gmotno jačji od slovenskega. Zato se je pripetilo, da so Slovenci sami zahtevali nemške ljudske šole, da bi otročiči ne bili takšni zaničevani reveži kot so bili njihovi starši. Najmočnejša slovenska politična stranka v deželi, Slovenska ljudska stranka, ni mogla doseči, da bi se v narodnostnem oziru spoštovali vsaj veljavni zakoni, četudi se mora odkrito priznati, da so si posamezniki za te kraje pridobili znatnih zaslug. Enako je v številnih mestecih in trgih na Štajerskem, v katerih gospodujejo nemški trgovci, obrtniki in industrijalci s pomočjo nemškega ali pa ponemčenega uradništva. Glede Koroške, kjer slovenski živelj že zaradi zemljepisne lege (Karavank!) teži v nemška mesta in obrtna središča, ni da bi dokazoval nevzdržnost in nepopolnost narodne avtonomije, sloneče na osebem principu. Enako sliko vidimo v Primorju, posebno v Trstu, o čemer bi tudi slovenski delavci vedeli povedati marsikaj. Če bi mi kdo oporekal, češ kaj pa tisti naši delavci, ki so uslužbeni v bližnjih nemških mestih in obrtnih središčih? Ali naj jih prepustimo tuji samovolji in nam sovražnemu kulturnemu vplivu? Na to odgovarjam s tem, da se sklicujem na povedano in na to, kar še bom povedal. Lahko pa bi tudi vprašal, kaj je z onimi stotisoči delavcev — naših rojakov, ki trpé v westfalskih rudnikih, ki živé v Ameriki in drugod, kamor jih je vrglo življenje. Ustvarimo doma pogoje za njih gmotno življenje —

to je naš véliki narodni problem! In videli bomo, kako resničen je pregovor o ptiču, ki se vrača v svoje gnezdo.

Teritorijalno ograničena narodna avtonomija nam more dati tisto svobodo, po kateri hrepenimo. Naša narodna in socialna zgodovina nam kaže pot: cilje upornih slovenskih in hrvatskih kmetov v srednjem veku in pa izkušnje naše dobe od leta 1848. dalje. Premagani in pobešeni kmetje srednjega veka so nam zapustili svoj testament. — Glasi se: Osvobodite našo zemljo!

3. Občine in javna uprava.

Kako naj bo naša narodna avtonomija organizirana na znotraj? Na avtonomnih delcih, iz katerih se sestavlja narodna celota!

Ti delci so občine.

Naša današnja občina ne more biti nositeljica svobodne narodno-politične celote. — Občinsko vprašanje se je že večkrat obravnavalo, vendar se naša javnost za to ni zanimala takó, kakor bi bilo prav. Svoječasno je spravil to reč na razgovor notar Ignacij Gruntar na neki narodno-napredni skupščini. Zahteval je preosnovo naših občin na ta način, da se povečajo v večje gospodarske enote in se v njihovi upravi nastavi izprašani tajniki. V tej zahtevi je bilo precej zdravega jedra. Ostala pa je brez odmeva, dasi je bila velikega gospodarskega in upravno-političnega pomena.

Danes ni v organizaciji slovenskih občin nobenega sistema več. Ponekod so občine res še velike, večinoma pa so se zdobile v majhne drobce, ki jih državna politična uprava suče, kakor se ji zljubi.

Vsak narod sezida občine po svojih izkušnjah, tradicijah in potrebah. Občine so več ali manj odvisne od skupne narodne ali državne uprave. Ponekod so bolj, drugje zopet manj avtonomne. Volilna pravica je ponekod enaka, ponekod zelo različna. Glede svojih avtonomnih pravic in odvisnosti od centralne politične uprave so občinski sistemi zelo različni. Tako poznamo francoski, angleški, nemški, laški, ruski itd. tip občine.

Pri organizaciji občin je brezdvoma težišče problema v tako zvanem „prenesenem delokrogu“, to je v vprašanju, v katerih rečeh in do kakšne mere naj bodo občine organi skupne narodne uprave. Ne vem, koliko ljudi pri nas razmišlja o tem, to pa se mi zdi, da ni več daleč čas, ko bo treba o tem povedati kaj pozitivnega.

V tem pogledu nas morajo voditi: izkušnja, tradicija in potreba. Predvsem pa je treba upoštevati načelo, da naj bi bile občine zidane na teritorij, ki ima neko gospodarsko in kulturno skupnost, v kateri se skladata produkcija in teren kraja. Vélike zahteve našega časa zahtevajo, da bodi občina dovolj velika in obljudena, da more zadoščati svojim vélikim upravno-političnim nalogam. Temelj svobodnega narodnega edinstva je svobodna občina. V svoji notranji upravi in politiki naj bo občina, kolikor največ

mogoče, avtonomna in svobodna, zakaj le na tem principu zgrajena občina more biti močna nositeljica celotne narodne samostojnosti in svobode. Na izgrajeni občinski avtonomiji sloni narodna kot celota svojih manjših delov. Zato je vprašanje tako zvanega „prenesenega delokroga“ tako važno, zato je treba ugotoviti resnično potrebni vpliv centralne uprave na avtonomne občine in njihovo obvezanost glede skupnih nalog.

Občine naj bodo živa slika ljudskega življenja. Zato je uvedba splošne in enake volilne pravice tudi za občinsko upravo temeljni postulat demokracije, ker le na ta način pride izraz ljudskega razpoloženja in njegovih potreb do besede in veljave. V občinah se najprej oglašajo in udeležujejo vsakdanje potrebe in naloge svobodnega ljudstva. Ona so gibála celote in njenega napredka.

Delokrog občinske uprave se mora razširiti in poglobiti, da dobi občina v javnem življenju in upravi tisto veljavo, ki jej gre. Na ta način se zdemokratizira vsa javna uprava in se izloči iz nje ozkosrčni in neokretni birokratizem. Sedanja naša politična uprava je nezadostna, ker je birokratična. Velik del njenih upravnih poslov bi morale prevzeti reformirane občine, ki bi jih reševale avtonomno, po sklepih in volji ljudstva.

Brez temeljite občinske reforme si ne morem misliti zdemokratizirane javne politične uprave. Svetloba demokracije zadene birokratizem naravnost v srce.

4. O našem skupnem narodnem premoženju.

Naša zemlja je lepa in bogata, rod, ki na njej živi, pa je ubog in zaničevan. Nekaj gnilega je v državi Danski...

Ako pogledamo v naša ljudska gospodarstva in domove, takoj spoznamo, da žena podpira tri vogale pri hiši, kakor pravi pregovor. Torej je gospodar slab? Poglejmo v hišo malega poljedelca: žena dela na polju in v gozdu in v vinogradu, kuha, skrbi za otroke, včasih tudi krmi in opravlja živino. To so njeni poglavitni posli. Mimogrede pa ima še druga važna opravila. Skrbi za perutnino, molze in prodaja mleko, v gozdu nabira maline in gobe v družbi svojih otrok. Vse to mimogredoče delo je vredno milijone. Te postranske produkte skupljajo trgovci, z velikimi dobički jih prodajajo dalje. Poglejmo v stanovanje delavca ali nižjega uradnika: žena hodi na dnino ali v tovarno ali pa šiva, čipkari in veze doma; streže možu, doji in vzgaja otroke, pere, krpa, kuha, snaži... Žena dela!

Kje pa je gospodar?

Videli smo može pri trdem delu. Za prenizke mezde delajo v tovarnah, v uradih, na polju, v gozdu, v vinogradu, v delavnicah. Tovarniški delavec se izseljuje v tuja obrtna središča, kjer upa najti izdatnejši zalužek. Gozdni delavec hodi čez zimo v hrvaške, romunske in celo v ruske šume za zaslužkom, ki ga ne najde doma. Vinogradnik se izseljuje v Ameriko, kjer se izgubi

med pisano množico delavstva. Uradnik strada in pada v dolgove, obrtnik berači in je srečen, ako dobi mesto sluge... Stotisoči poprimejo za popotni les, da si v daljnih tujinah poiščejo dela in jela. Kdo še ni videl na naših železniških postajah krdel mož z natlačenimi vrečami in s kovčki v rokah, okrašenih s cveticami? Do postaje jih spremijo žene in dekleta; ihteča in vsa solzna stiskajo roke možem in fantom. Kakor da gredó v vojno, tako težko jim je slovo. Gredó, da se bodo borili z življenjem. Delali bodo, kar premore človeško zdravje, stradajoči bodo hranili za svojo družino in posest v domovini. — Tisoči podležejo, tisoči se pohabijo ob prenapornem delu, ko se kósajo s kitajskim kulijem. Nekateri se vrnejo — kot tujci. Videli so vélika bogastva, svobodna ljudstva — vsega tega ni v revni domovini. In znova se napotijo v svet: Hamburg, Bremen, Havre, megleno morje...

Videli smo pa tudi, kako prihajajo k nam bogati tujci. Ogledali so se in nam zagospodarili. Prišli so kakor bi jih bil privedel slučaj: mimogrede so se ustavili, nabrali so si bogastev; odšli so zopet s posmehljivo-zaničljivim nasmehom na ustnih: — „Zemlja lepa in bogata, ampak rod je neveden in slab, vreden našega zasmeha“...

Svojo domovino ljubimo, ona pa je kakor mačeha. Oglejmo si jo, to našo revno zemljico! Ponaša' se z lepimi in obširnimi gozdovi in vélikimi naravnimi zakladi. Davno je že od tega, odkar se je bil naselil med nami mogočen tujec, ki nam je zemljo vzel! Naši najlepši gozdovi, naša najrodovitnejša polja — čigavi so? Graščakovi! Kdo mu je dal to pravico? Poddedoval jo je po svojih prednikih, ki so si to pravico vzeli sami, proti volji naroda. Poznate plemenite gospode, ki že dolga stoletja živé med nami, ki nas že dolga stoletja sovražijo? Seveda jih poznate, samo pozabili ste že, kako je bilo nekdaj; naučili so vas, jih spoštovati. V njihovih obširnih gozdovih kot delavci sekate les, žgete oglje, snažite drevje, nabirate gobe, napravljate drva, vlačite krcle, in tako dalje.

Kdo od vas ne bi poznal fidejkomisnih gospodov Windischgrätzov, Auerspergov, Schönburg-Waldenburgov itd. — celo vrsto knezov, grofov in drugih fevdalnih gospodov, ki živé od svojih „starih, zapisanih pravic“. — Na svojih lepih in obširnih veleposestvih gojé vsakovrstno divjačino od srne do medveda, da si krajšajo svoje dolgočasne, brezdelne dneve z lepim lovskim športom.

Na naši zemlji izvirajo reke in potoki, katerih vodna moč je dandanes vredna milijone. Prišel je tuj podjetnik, kraj vodà je postavil svoje tovarne, da mu ženejo kolesa. Kdo mu je dal to pravico? Od gosposke jo je kupil, zakaj imel je denar, ki ga ti, hlapec Jernej, še danes nimaš.

Naša zemlja skriva pod svojo skorjo bogate zaklade: premog, živo srebro, aluminij, svinec, kositer. Nekaj bogatih tujcev in židov je pokupilo te zaklade, ki jih ti, ubogi Slovenec domačin, za borno mezldno plačo dvi-gaš iz kraljestva zlobnega škrata. Kdo jim je dal pravico?

Pravica? Kdor je močan, njegova je. Toda mi nočemo pravice nasilstva, hočemo zgolj svojo prirodno pravico. Kar se je narodu, ki živi na tej zemlji, vzelo, to naj se mu vrne.

Narava je obdarila slovensko zemljo s temi zakladi. Res je, da nima železne rude v velikih množinah, zato pa hrani v sebi velikanska skladišča premoga, kar izpričujejo veliki rudniki, ki pa niso še vsi odprti. V Trbovljah, Zagorju, Kočevju, Št. Janžu in drugje se nakoplje vsako leto na milijone ton rjavega premoga. Naša zemlja daje na leto 800 ton rude živega srebra, kar znaša 50% celotne svetovne produkcije na živem srebru. Svinec in kositer se dobivata v večjih množinah v Rajblu in Plajberku. Naše vodne moči se cenijo na več stotisoč konjskih sil; zgolj ob izvirkih gorenje Save na 100.000, kar bi zadostovalo, da se industrializira vsa Kranjska. Na naši zemlji izvirajo številni gorki zdravilni vrelci.

Vse to smo razdelili in prepustili posameznikom, največ tujcem. Zato smo sami ostali revni in na tujem si mora slovensko ljudstvo iskati in prositi vsakdanjega kruha...

Če je kaj skupna narodna last, potem so podzemске vrednote in vodne sile kolektivistična last vsega naroda. Opirajoč se na prirodno pravo, sme ljudstvo zahtevati, da se mu vrnejo njegova prirodna bogastva. Ravno tako je s tistimi veleposestvi, ki so ostala po kmetski odvezi iz leta 1848. nedotaknjena. Narod ima pravico, da se mu vrne, kar mu je bilo nekdanj odvzeto s silo. Kmetška odveza iz leta 1848. je bilo polovično delo. Na tistem pravnem principu se mora izvesti odveza do konca; odpraviti se morajo vse zemljiške predprave, na primer fidejkomisi, ki so nasilni zadržek naravnega socijološkega razvoja.

Velik in težak je ta naš narodni problem; toda njegova razrešitev je potrebna in nujna. Opirajoč se na prirodno pravo, je narod opravičen, da ga razreši po svojih dejanskih potrebah.

5. Narodna industrija.

V vseh svojih narodnih in socijalnih zahtevah se opiramo na prirodno pravo. Naši nasprotniki se sklicujejo na zgodovinske pravice. Zakaj more edino le prirodno pravo biti za nas odločilno, zakaj ne moremo priznati zgodovinskih pravic svojih nasprotnikov? Zato, ker vidimo v zgodovinskih pravicah pravno obliko bivšega nasilstva in socijalne krivičnosti.

Prirodno pravo nam dovoljuje, da na svoji zemlji razlastimo vse podzemске vrednote in vse vodne sile; prirodno pravo nas opravičuje, da izvršimo že deloma izvedeno kmetško odvezo do konca. Narod je opravičen zahtevati, da se mu prizna prirodna pravica do teh naravnih vrednot njegove zemlje.

S premogom, rudninami, vodnimi močmi in pa z lesom, ki pride v narodno last po izvršeni razlastitvi in nadaljevani kmetški odvezi, narod lahko započne svoje véliko produktivno delo. Ta razlastitev mora biti za njegov nadaljnji razvitek naravnost velikega pomena.

Z navedenimi razlaščenimi gmotnimi vrednotami narod dvigne in razširi svojo obrtno in industrijsko produkcijo do take višine, da bo mogel od nje živeti. V posesti premoga, rudnin, vodnih moči in pa lesa si narod lahko ustvari svojo narodno-kolektivistično industrijo, ki se bo razvila iz ostankov nekdanj cvetoče domače obrtnije in industrije. Samo nekaj zgledov! Ilovica je pri nas dovolj. Nekdanj cvetoč lončarsko obrt je mogoče industrijalizirati in dvigniti do velikega obrtnega in trgovskega pomena. Enako bo mogoče dvigniti in razširiti njej sorodno steklarstvo. Mogoče bo urediti velike opekarne, polastiti se cementne industrije, zidati apnenice in plavže. Domačo industrijo za žeblice, kose, srpe, sekire, pluge in drugo poljsko orodje bo mogoče organizirati v veleobrade za orodje in stroje — kar vse bo odjemal in rabil naš slovanski jug. Z našim premogom in lesom je mogoče uresničiti lastne ladjedelnice. Stara obrt bo znova vzcvetela. Oživili se bodo pivovari, žganjekuha, čevljarska, slamnikarska in oblačilna industrija, produkcija trdnega domačega platna in vse, kar še iznajde ljudski um.

Tako dvignjena domača industrija bo ljudstvo lahko preredila, vezala ga bo na dom, dvignila bo njegov blagostan. Naše zdrave in najboljše produktivne moči se ne bodo več izgubljale med tujim svetom; obranili se bomo plena željnih tujcev; lažje bomo kljubovali hlastežnemu finančnemu velekapitalu. Nova industrija, katere temelje ustvari narodno razlaščenje zgoraj imenovanih vrednot, dvigne našo narodno zavest, prinese nam narodno-gospodarsko jákost, svobodo in kulturni razmah, ki o njem moremo danes komaj sanjati.

Ta narodno-kolektivistična industrija bi bila konkurenčno močna, zakaj prejemala bi premog, rudnine in les za lastno proizvodno ceno, vodno moč pa skoraj zastonj. V tem pogledu bi odpadli vsi véliki dobički sedanjih zasebnih lastnikov.

Ugodne prilike bodo vzpodbudile tudi majhne hranilce, da bodo zasnovali nova podjetja. Novo gospodarsko življenje se bo razcvetelo.

Šele potem bi se zavedli vélikega pomena svoje ugodne zemljepisne lege, za katero nas že danes zavidajo véliki narodi, ne da bi mi sami vedeli zakaj. Naše morje nas bo zvezalo z daljnimi in bogatimi deželami, spoznali bomo vélike tuje kulture, s katerimi bomo bogatili svojo. Potem se šele zavemo, kakšnega praktičnega pomena je za nas svoboda morja. Dohodki naše nove industrije nam omogočijo, da bomo njene izdelke prevažali po svojih železnicah in parobrodih.

Tudi naša zemlja ima vélike zaklade v sebi in na sebi. Treba je samo, da postanejo naša narodna last, da razlastimo tiste, ki so nas

razlastili. Maloštevilni so. Na prstih rok bi lahko sešteli vse. Proti njim stoji ves narod, ki se hoče rešiti bede, odvisnosti, nasilja, ki hoče uvesti socialno in narodno pravičnost.

Ako je slovenski narod zrel, ako pozna svoje naloge in potrebe, ne bo pozabil tega cilja. Združil se bo in ga dosegel.

6. Bližnje naloge in skrbi.

Svetovna vojna nam bo odkazala nove in vélike naloge, katere bo konkretno oblikovala bližnja bodočnost. Ko bo sklenjen mir in bo pred našimi očmi vstala prerojena Evropa, bo ljudstvo brez blaga, živeža in denarja. Naši izgnanci z Goriškega in s Krasa se bodo vrnili na svoja razbita in pohojena domovanja. Predvsem bodo rabili železo, les in cement, da si zgrade nove domove. Vse to in še marsikaj drugega bodo morali nakupiti od velepodjetnikov in bank. Kje bodo dobili potrebna denarna sredstva? Ako bodo ostali brez njih, bodo primorani prodati svojo ljubo domačo zemljo in se izseliti, ali pa se bodo morali zadolžiti, če jim bo kredit odprt. V takem primeru, ki ga smemo skoraj z gotovostjo pričakovati, bodo tuje velebanke in tuj finančni kapital poskusili na tem najbolj solnčnem delu slovenske zemlje kolonizirati tuj element. Ali je o tem razmišljalo že kaj prida onih ljudi, ki se štejejo za „narodne voditelje“? Ves narod bo moral izgnancem seči pod pazduho, da ne omagajo. Kako in na kakšen način?

Mnogo naših mladih in zdravih mož, ki so sedaj v vojnem ujetništvu, posebno od onih, ki so v Rusiji, bo najbrže pomišljalo, ko pride čas vrnitve. Rusija je vélika dežela. Če tudi je rusko ljudstvo silno plodovito, je vendar tam še dovolj zemlje, ki čaka na pridnega poljedelca. V Nemčiji se že bavijo s tem vprašanjem, ki utegne imeti važne narodno-gospodarske posledice. Naši možje in mladeniči so se ruskim prilikam hitro privadili. Ruski jezik je njihovemu zelo soroden, ruski običaji so jim domači. Ruska vlada se bo potrudila, da dobi med številnimi vojnimi ujetniki potrebne kolonizatorje. Brez dvoma jim ponudi marsikakšno ugodnost, ako se tam naselijo. V narodni bilanci bomo morali take primere, ako bi bili številni, vpisati med izgubo.

Sploh nam bo manjkalo denarja. Zato je vprašanje, kako bi privabili naše tisoče v Ameriki nazaj v domovino, prav resno. Ti tisoči bi bili s svojimi prihranki, katerih denarni kurs bo stal visoko, močna aktivna številka v našem narodnem gospodarstvu.

V obče nas bodo vsakovrstna podobna vprašanja drezala, da se bomo morali zganiti in svojim narodno-gospodarskim vprašanjem posvečati večjo pozornost nego doslej.

Že doslej smo izkušali, da je pri nas za vsako večje podvzetje potrebna vzajemna moč vsega naroda. Že to spoznanje samo nas mora

privesti do premišljanja, kako bi morale biti organizirane naše narodno-gospodarske sile.

Mislim, da je zadružništvo najpripravnejša organizacijska oblika za naše skromne narodno-gospodarske sile. Za našo gmočno moč je zadružništvo to, kar je umetnost za narodno kulturo. Zato se mora zadružništvo, na katerega nas veže tudi naša davna narodno-socijalna tradicija, dvigniti in razširiti do take višine, da bo glavni predstavnik našega narodnega gospodarstva. Zadružništvo edino more varovati gmočne interese našega maloštevilnega ljudstva. Zakaj vsako podjarmljenje naših širokih ljudskih plasti ogrožuje našo narodno in kulturno eksistenco.

Zadružništvo je naš narodno-gospodarski in socijalni obrambni jez nazven. Na znotraj je radikalna socijalna zakonodaja tak jez. Socijalna zakonodaja, med katero je treba v prvi vrsti naglašati ljudsko socijalno zavarovanje, je potrebna za delavstvo, za srednje stanove in male kmete. Čeprav je kmetско vprašanje po svojem bistvu vprašanje o zvišani produkciji, je vendarle pri nas, ki nam primanjkuje zemlje, socijalna zakonodaja na znotraj silno potrebna, nič manj kakor z demokratizirana javna uprava.

Ekonomska šibkost slovenskega ljudstva nas postavlja med nasprotnike kartelov in trustov. Prvi so kot samovoljni določevalci cen, drugi kot izključevalci potrebne in zdrave gospodarske konkurence naši socijalni in narodni sovražniki.

Čezmerno izkoriščanje otrok v velikih in sploh mezdnih obratih, je škodljivo zdravemu fizičnemu razvitku naroda. Slovenska demokracija se mora zavedati, da je mladina njen up, bodočnost domovine. Zato se mora brigati za njeno vzgojo in telesno zdravje. V to svrho je potreben socijalno zamišljen mladinski zakon s postavnim varstvom zanemarjene in osirotele mladine. V tem mladinskem zakonu naj bi se resno upoštevala tudi misel o prisilnih telesnih vajah za mladino.

V socijalnem pogledu je potrebna tudi enotna in temeljita preskrba ubogih, invalidov in neozdravljivih bolnikov.

Doba demokracije, ki ji hitimo nasproti, bo doba uma in srca.

7. Ljudski pedagog.

Rekel sem, da moramo svojo narodno eksistenco opravičiti pred seboj in svetom tudi s kulturo. Umstvena, duševna kultura je tisti meč, s katerim se je nam, malemu narodu, bojevati.

Plug, ki z njim orjemo kulturno ledino, je narodno šolstvo, predvsem ljudsko šolstvo. Pri vsaki priliki, ki se nam nudi, se radi bahamo, da smo kulturni narod. Sklicujemo se na statistiko o analfabetih. Uradna statistika iz leta 1910. navaja, da so imeli v Avstriji Čehi 2.38%, Nemci 3.12%, Lahi

10.30%, Slovenci 14.65%, Poljaki 27.36%, Madjari 36.39%, Romuni 60.39%, Ukrajinci 61.03% in Srbohrvati celo 63.67% analfabetov. Kar se torej ljudske izobrazbe v pisanju in branju tiče, smo zares precej napreden narod. Upoštevati moramo, da je v tistih deželah, kjer imajo Nemci ali Lahi vladno moč, slovensko šolstvo maloštevilno in zanemarjeno. Nemške ali laške manjšine imajo med nami mnogo bolj razširjeno srednje šolstvo nego mi sami. Poleg tega se pači slovenska mladina s tako zvanimi utrakvističnimi šolami, zlasti na Koroškem. Na Koroškem imajo Slovenci samo dve čisti slovenski ljudski šoli!!

Kljub temu bi nas mogel ta površni pregled vsaj deloma zadovoljiti, ako bi ljudsko šolstvo imelo zgolj namen, da ljudstvo nauči pisanja in branja. Res je, naše ljudsko šolstvo je precej razširjeno in posplošeno, a je brez potrebne globokosti, zato je navedena statistika varljiva. Mislim namreč, da ima ljudska šola še vse druge, višje naloge, nego mladino učiti pisanja, branja in računanja. Ljudska šola bi morala biti resnično ljudsko vzgojevališče. V tem pogledu pa je naša ljudska šola kulturno in pedagoško visoko pasivna.

Tako prihajamo do njenega notranjega ustrojstva. Učitelj je tista živa sila, na kateri bi morala sloneti šola. Poglejmo si današnjega ljudsko-šolskega učitelja! Kakšno karikaturu so napravili iz njega! Naš sedanji ljudsko-šolski učitelj je narodna in kulturna sramota.

Mlad deček je prišel na učiteljišče. Tam so ga „vzgajali“ štiri leta. Napravil je maturo in šel v službo. Prišel je na kmete. Takoj spočetka je bil vsed svoje beraške plačice nakazan na usmiljene ljudi. Njegova stanovska beda ga je izpostavljala javnemu zaničevanju. Nad njim so gospodovale razne politične stranke, ki vse so zahtevale od njega, da bodi njih agent. Če tudi je bil razborit človek, navdušen za svoj lepi in težavni poklic, ni smel samostojno misliti in pa drugače delati, kakor so mu ukazovali mo-gočni velikaši. Ne šoli in vzgoji, temveč svojim političnim gospodarjem je moral posvečati svojo duševnost, ki je, tako podvezena, morala zvodeneti. Pedagoška umetnost se je umaknila politični kričavosti najslabše vrste. S čim večjo vnemo je kričal, tem večje je bilo njegovo upanje, da pride kdaj do boljšega službenega mesta. Ko je vstopil v življenje, je o njem malo vedel. Njegov mladeniški idealizem je bil kmalu okrtan; sedaj bi potreboval umstvenega, duševnega vodnika. Zaman ga je iskal. Če je bil duševno mo-čan, je ostal osamljen in le s posebno pridnostjo se je vzdržal na površju. Šola ga ni zadovoljevala. Duševno ga je pritiskala k tlom, gmotno mu je bila zlobna mačeha. Gmotne skrbi so ga prisilile, da se je oziral po stran-skih dohodkih. Kadar je bil tako srečen, da se je prerinil do postranskih zaslužkov, je prodal svojo mlado dušo ljudem, ki jim je bil njegov poklic vse preje nego briga. Duševno oslavljen in zapuščen, gmotno na tleh, je izgubil še tisto umstveno samostojnost, ki jo je prinesel iz šole. Mlad mož, ki ga je

življenje razočaralo, je obupal nad samim seboj in svojim poslanstvom. Njegova leta mladostne moči in ognjevitosti so prešla v bridkostih grdih razočaranj. Njegova notranjost se je razdvojila. Zasovražil je svet in zamrzil življenje ali pa je postal cinični — hlapec. Ne idealno misleč vzgojitelj mladine in duševni vodnik preprostega ljudstva, je postal slab rokodelec, kvareč mlade duše. Politične stranke so storile vse, da do dna korumpirajo učiteljski stan. V njem so iskale političnih agitatorjev, ne kulturnih delavcev.

Zato ljudska šola ni mogla med ljudstvom pognati globokih korenin. Šolska stavba je ostala mrtvo zidovje, v katerem ni mogla živeti mehka, estetična duša ljudskega vzgojitelja.

In vendar spadajo v ta stan najboljše duševne moči, ne najslabše. Največji pisatelji so pisali za ljudstvo in otroke. Ljudski učitelj bi moral biti ljudski pedagog. Zakaj vršiti bi moral prvo, temeljno delo duševne kulture med narodom. Če je temelj slab, ostala stavba ne more biti dosti prida. Za ljudsko šolstvo ne more zadoščati rokodelstvo; zanj je potrebna umetnost vzgojeslovja.

Sedanje ljudsko šolstvo ima dve temeljni napaki. Prvič: ljudski učitelj bi moral imeti večje duševne zaklade, ki bi mu jih dala temeljitejša in svobodnejša vzgoja. Samo duševno zelo močen kulturni delavec dosega resnično vélike uspehe pri otroški in ljudski vzgoji. Drugič: ljudski učitelj bi moral biti gmotno in politično povsem neodvisen. Tak ljudski učitelj bi postal resnični vzgojitelj naroda, gibálo njegove raznolike duševne kulture. Táko ljudsko šolstvo bi sezidalo kulturni jez, ob katerem bi onemogli vsi navali reakcije in nazadnjaštva.

Naše sedanje ljudsko šolstvo je preveč rokodelsko. Zato je zavladal nad njim birokratizem, pokvarjajoč še tiste male uspehe, ki jih dosegajo, kljub strašnim razmeram, posamezni idealisti.

Kljub vsem statistikam je naše sedanje ljudsko šolstvo potrebno temeljite reforme v pedagoškem in upravnem pogledu. Ljudski učitelj naj bo duševno močen, svoboden ljudski pedagog, ako hočemo, da bo tudi narod svoboden in kulturno jeklen.

8. Zakopana kultura, pozabljena umetnost.

Iz dobrega, globoko v ljudsko dušo in v življenje segajočega ljudskega šolstva se mora takorekoč samo od sebe razviti ostalo šolstvo. Naše srednje šole so prenasočene birokratizma, pedagoško so pritlikave, tuje moderni dobi. Zato se o njih lahko reče: šola — ničev! Skoraj vsi resnični talenti morajo na srednjih šolah prestati hude boje; marsikak mladenič ponesreči v njihovih birokratičnih mrežah. Slovenci potrebujemo poleg dobrega ljudskega šolstva dobrih trgovskih, strokovnih in srednjih šol. V tem pogledu nimamo skoro ničesar, na kar bi smeli biti ponosni. Naša mladina je od-

kazana na nemške in češke trgovske in strokovne šole, kar njeno vzgojo silno združuje. Glede strokovnih šol pripomnim, da bi se morale predvsem naslanjati na domačo obrtno produkcijo. Kot kuriozum našega strokovnega šolstva navajam sledeči primer: med Slovenci je ponekod lesna industrija zelo razvita; strokovno dovršena bi bila pripravna za obsežen eksport. Izdelujejo se škafi, čebrički, rešeta, kuhinjska roba itd. Vlada je uvidela, da mora nekaj storiti. Ustanovila je torej strokovno šolo za lesno obrtnijo. Da ne bo Slovincem v korist, Nemcem ne v škodo, jo je postavila — v Kočevje, kjer šola ne more živeti in ne umreti. Na zavodu se poučuje rezbarija in ornamentika. Njen gojenec ne dobi doma ne dela ne jela. Takih zgledov bi se dalo navesti vse polno.

Sploh tiči posebnost našega šolstva v tem, da je tuje domačim potrebam in razmeram, da suverensko prezira eksistenčne pogoje sodobnega življenja. Zato so mladi ljudje, ko zapuste šole, tujci v svetu. Mlade ljudi življenje hitro razočara. To je zakrivil birokratični, zgolj formalni pouk, ki sproti uničuje vzgojne uspehe, ker zanemarja svobodno individualno vzgojo. Demokracija mora rešiti šolstvo birokratične mōre, ki mladino pači, jo goljufa in ki ne zna in ne more presojati pravih potreb in zahtev sodobnega življenja. Naši stari šolniki so imeli večje vzgojne uspehe nego današnji; vzgojili so mnogo krepkih mož, ki so mladini še danes dober zgled. Zakaj? Bili so svobodnejši, čutili so se pedagoge, pritisk birokratizma še ni bil tako neznosen kakor je dandanes.

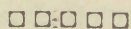
Visokega šolstva Slovenci sploh nimamo. Vlada ga nam ni dala, sami si ga nismo mogli ustvariti. Kako, ako zanj nismo imeli najpotrebnejših predpogojev, ako je bila naša kultura šibka, njena stremljenja teptana in zaničevana? Poglabljeno ljudsko in srednje šolstvo, kulturni razmah širokih ljudskih plasti bo sezidal temelje, na katerih bo stalo tako visoko šolstvo, ki bo res v ponos in čast sodobni znanosti in vednosti.

Mogoče bi kdo ugovarjal, češ, naše ljudstvo ne čuti nobene potrebe po višji umstveni, duševni kulturi. Navajal bo žalostne zglede iz preteklosti in sedanjosti. Temu bi odgovoril: Mnogoštevilna izobraževalna društva, veselje do prirejanja gledaliških predstav, zapisniki številnih ljudskih knjižnic in še marsikaj drugega zgovorno dokazuje, kako željno hrepeni slovensko ljudstvo po izobrazbi, kulturi in umetnosti. Vsa statistika in vse opazovanje potrjuje, da je naš rod telesno in duševno zdrav. Zdrava duša v zdravem telesu pa koprni po kulturi, lepoti, znanju. To je v njeni naturi.

Ker je bil naš jezik preziran, v javnosti zaničevan, je med nami vedno primanjkovalo kulturnih delavcev in organizatorjev. Masa intelektualcev se je udejstvovala v praktičnih poklicih. Idealistično razpoloženi intelektualci, ki so seznanjali ljudstvo z viri višje umetniške in umstvene izobrazbe, so bili redki. Kdo se bo hotel pečati s poslom kulturnega občana med ljudstvom, ako je ta, ki bi bil v prvi vrsti poklican za to, šolnik in vzgojitelj,

duševno in gmotno podvezan, ljudstvu pokazan kot smešna karikatura? Kdo naj bi imel kulturne uspehe, ako jih šolstvo ne more in ne sme imeti? Naša kulturna laž tiči v tem, da imajo vsi oblastniki kulturni pogon ljudstva vedno na jeziku, v resnici pa zamerijo vsakomur, ki ga nesebičen značaj usposoblja za tako delo. Ljudstvo mora ostati kulturno nizko, da ga more obvladovati duševno plehka demagogija.

Demokracija uveljavi narodni jezik, razširi njegovo rabo. S tem omogoči večji razmah narodne kulture, kar se najpreje pokaže v literaturi. Vsa neznanska mizerija naše književnosti in umetnosti ima poglobitveni vzrok v zapostavljanju našega narodnega jezika. Naši najboljši književniki in umetniki so med preprostim narodom tujci, malo poznani ljudje. Država se ni nikoli zmenila za njihova dela, avtonomne korporacije pa samo takrat, kadar so ob svečanih prilikah potrebovale okraskov in ornamentov. A politične stranke, ki so edine prišle v globlji stik z ljudstvom, so pozabile na našo književnost in umetnost. Delo književnikov in umetnikov jim je bilo brezpomembno igrakkanje. Zato ljudstvo ni moglo spoznati v njih svojih pravih nesebičnih vodnikov. Ljudstvo in njegov jezik sta bila kulturno potlačena in javno zaničevana, zato sta bili književnost in umetnost pozabljeni. Plehki demagogi, ki so zavladali med nami, so soodgovorni za kulturno mizerijo, ki se je udomačila na naši zemlji in ki preti, da uniči še to, kar je kulturnega ustvarila idealistična doba narodne prebuje.

Naš Mozes.

Ko zaključujem svoje premišljevanje o naših narodnih problemih, se zavedam, da jih nisem obdelal izčrpno: komaj dotaknil sem se jih bil. Pokazal sem zgolj na vzroke naše dosedanje onemoglosti, na naloge, ki nam jih je v rešitev naložila usoda. Kakor ima vse, kar živi in dela, smoter in pomen, tako ima tudi mali slovenski narod svoje naloge in svoj smoter. Po kateri poti bo hodil, kam ga bo vodila pot, ki si jo bo izvolil?

Mislim tudi na to, kdo bi bil poklican, da zreši naše narodne probleme, kdo nam pokaže naše narodne ideale, kdo jim ustvari dušo, gibalo vsega stvarstva.

Tudi mali, zaničevani in teptani slovenski narod čaka na svojega vodnika, ki ga bo znal s krepko voljo in jasno ter nesebično mislijo povesti iz sedanje žalosti v veselejšo bodočnost.

Slovenska zemlja in njen rod sta razbita, pohojena in oplenjena. Tuja ljudstva se tepó za našo zemljo, raztrgati in opleniti hočejo slovenski rod do kraja. Naša prirodna bogastva so cilj njihove pohlepnosti in hlastežnosti. Kdo in kje je naš Mozes, ki nas povede preko razburkanega morja?

Na vas mislim, ki ste doslej delali za svoj pogaženi in oplenjeni rod, na vas, ki ste trpeli zánj, na vas, ki vam je zaničevanje bilo plačilo, bič siromaštva nagrada za nesebično delo — na vas, naše kulturne delavce. Narava vas ni oblagodarila s koristolovstvom, rojstvo ne z gmotnimi dobrinami. Mati vam je položila v zibelko notranji imperativ nesebičnega žrtvovanja.

Kje ste? Zakaj molčite ravno sedaj, ko čaka narod na vaše besede?

Duševna, umstvena moč naroda je zgoščena v vaših srcih in možganih. Ta moč je naš Mozes; z njo boste priborili svojemu rodu lepšo prihodnost, svobodo, po kateri hrepenimo vsi.

Demagogi in koristolovci so strašno divjali med nami. Dokončali so svoje škodljivo delo. Vaša naloga je, da zopet ustvarite svojemu ljudstvu tiste in take kulturne dobrine, ki so potrebne za njegov ljuti obrambni boj.

Spomnite se na našo polpreteklo kulturno dobo. Bila je lepa, še danes smo ponosni na njo. Započeli so jo mladi in srčni ljudje. Premagali so vélike težkoče, krepko so nastopali za svoje ideje, ko so nam ustvarjali kulturne vrednote, s katerimi bo stopil naš narod na plan, ko pride dan presoje. Ker so kulturno ustvarjali, so postali resnični vodniki svojega ljudstva; toda niso prodrli dovolj globoko v ljudsko dušo. Zato so jih prekričali koristolovski demagogi, ki so se vrinili ljudstvu za vodnike. Vsi poznate ta naš zgled! Koristen vam bo, ako se zamislite v preteklost in sedanjost.

Od množice koristolovcev in demagogov zaničevani kulturni delavci so poklicani, da izvrše delo osvoboditve. Zakaj naša osvoboditev more biti le plod kulturnega dela. Duševnih, umstvenih moči ne bo zmagalo nobeno gmotno nasilje. Naj torej vzplamti slovenska duša, da bo razsvetlila globoko temo in pokazala pot v bodočnost.

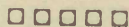
Zakaj molčite?

Vi veste, da naš narod ni gnil, ni popačen; da je zmožen večjega kulturnega udejstvovanja nego ga vidimo danes. Naš narod je telesno zdrav, duševno krepak. Zbudite njegove duševne sile, odvezemite mu okove gmotne bede in videli boste, kako postane lep in močan. Videli boste, kako se bo znal spretno boriti za svoje gmotne in kulturne vrednote in za svojo neodvisnost.

Ali naj tudi v prihodnosti gospoduje nad njim pohlepni tujec in koristolovski demagog? Ali naj še dalje hlapčuje na svoji rodni domačiji, v tujini pa se izgublja med masami kulijev neciviliziranih narodov? Ali naj tudi v prihodnosti zapušča svojo ljubo domačo zemljo kot zasmehovan in zaničevan izgnanec?

Razpalite ljudsko dušo, osvobodite zemljo in rod! Slovenski kulturni delavci, vaš dan je napočil. Srca in duše trepečejo nestrpnega pričakovanja, oči se ozirajo po onih, ki izrečejo jasno besedo o naši enotni volji: — Hočemo! Vi prevzemite vodstvo, da se bo v naši domovini uresničil rek Francéta Prešerna:

Tje bómo nášli pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'jo vero in postave.

Pregled vsebine.

	Stran
I. O slovenskem narodnem programu.	
1. Poljedelci, meščani, delavci	3
2. O pomenu kulturnega delavca	4
3. Bistvo narodne politike	6
4. Naši idejni temelji	7
II. Pod pritiskom ekonomskih sil.	
1. Domača obrt med Slovenci hira	7
2. Veliki narodi bogaté, mi pa ubožamo	9
3. „O, kakor da delam ves božji dan greh!“	10
4. Slovenec se seli na tuje	13
5. O kolovratu in drugem	15
6. Zemlje imamo premalo	17
7. O narodnih renegatih in narodnih mučenikih	19
III. Nakovala finančnega velekapitala.	
1. Nastop delniških družeb	20
2. V boju za cene: — karteli	22
3. Zvesta roka: — trust	24
4. O pomenu bank	26
IV. Slovenska demokracija.	
1. Na prózoru	28
2. O politični samostojnosti	30
3. Občine in javna uprava	32
4. O našem skupnem narodnem premoženju	33
5. Narodna industrija	35
6. Bližnje naloge in skrbi	37
7. Ljudski pedagog	38
8. Zakopana kultura, pozabljena umetnost	40
Naš Mozes	42

Journal of the

Proceedings of the
General Assembly of the
Presbyterian Church of the
United States of America
Held at the City of New York
in the Year 1852

Volume 1
Part 1
First Session
October 1st to 10th 1852

Second Session
October 11th to 20th 1852
Third Session
October 21st to 30th 1852

Fourth Session
October 31st to November 10th 1852
Fifth Session
November 11th to 20th 1852

Sixth Session
November 21st to 30th 1852
Seventh Session
December 1st to 10th 1852

Eighth Session
December 11th to 20th 1852
Ninth Session
December 21st to 30th 1852

Tenth Session
January 1st to 10th 1853
Eleventh Session
January 11th to 20th 1853

Slovenska Socijalna Matica

izdaja socijalistično revijo

„DEMOKRACIJA“.

Celoletna naročnina znaša K 16.—. Naročila sprejema uprava
„Demokracije“, Ljubljana, Kolodvorska ulica 5.

Abditus:

Socijalni problemi (Eseji).

Zbirko teh esejev priporočamo vsem, ki se zanimajo za
socijalna, kulturna in politična vprašanja. Knjiga se dobiva v vseh
slovenskih knjigarnah.

Slovenska Socijalna Matica

r. z. z o. z. v Ljubljani,

vabi na pristop. Delež znaša K 50.—, vpisnina K 2.—.

Tekom letošnjega leta izda Slovenska Socijalna Matica zgo-
dovinsko-politični spis drja. Lončarja in Machiavellijevo delo
„Il principe“, ki ga je prevedel Abditus in napisal uvod.

Priporočamo sledeče knjige:

- Dr. Ivan Lah: „DORE“. Povest slovenskega dečka iz sedanje vojne
Cena vez. 2:50 K
- Milan Pugelj: „MIMO CILJEV“. Novele. Vez. 3:50 K
- Cvetko Golar: „KMEČKE POVESTI“. Sedem zanimivih povesti
iz kmečkega življenja. Vez. 3:50 K
- Fran Govekar: „DESETI BRAT“. Ljudska igra v petih dejanjih.
Broš. 2— K
- Jakob Dolinar: „IZ DEVETE DEŽELE“. Predpustna igra o na-
prednem carju in parlamentu Broš. —60 K
- Mrs. Hungersdorf: „SNAHA“. Roman irske deklice iz najvišjih
krogov angleške aristokracije Broš. 3— K
- A. W.: „ŠPIJONOVA USODA“. Detektivski in špijonažni roman,
katerega dejanje se vrši v Benetkah, na Dunaju in v slo-
venskem Primorju Broš. 3— K
- Anton Pesek: „SLEPA LJUBEZEN“. Ljudska igra s petjem v pe-
tih dejanjih Broš. 2— K
- Srečko Magolič: „LEPA NAŠA DOMOVINA“. I. zv. Kranjska
v podobah. Album Broš. 2— K
- R. Svoboda: „HUMORESKE, GROTESKE IN SATIRE. Ruski
spisala Vl. Azov in Teffi Broš. 3— K, vez. 4:50 K
- A. Sirowý in A. F. Herd: „NAUK O SERVIRANJU“. Pomožna
knjiga za praktični in teoretični pouk na nadaljevalnih šolah
gostilničarske in hotelirske obrti in za samouke. Vez. 6— K
- „ZBIRKA DOMAČIH ZDRAVIL“ kakor jih rabi slovenski narod.
S poljudnim opisom človeškega telesa Broš. 2— K

Pošiljamo te knjige našim naročnikom poštne prosto, če se denar
naprej pošlje. Povzete stane 72 vinarjev in je torej najbolje, če pošljete denar
za knjige vnaprej.

Naročajte vojakom knjige, dobra knjiga je najboljši prijatelj!
Pošljite denar in naznanite naslov, komu in katere knjige naj pošljemo.

Upravništvo „Tedenskih Slik“ v Ljubljani, Stari trg št. 19.

